

Büyük Adamlar Serisi Nr. 2

NAMIK KEMAL

Müderriis
ALİ EKREM

1930
İSTANBUL
DEVLET MATBAASI

**Maarif Vekâleti Millî Talim ve Terbiye
Dairesinin 16 / 5 / 1929 tarih ve 1367 nu-
maralı emrile 3000 nüsha tab'edilmiştir.**

Namık Kemal Sakız adasında iken alınan son fotoğrafı

İFADE

Namık Kemal'in hayatını lise talebesine mahsus olarak yazmak vazifesi muhterem «Talim ve Terbiye Heyeti»ce bana tevdi olunduğuna dair emirnameyi aldığım gün büyük bir endişe içinde kalmıştım. O sırada, tevecüh ve muhabbetine mazhar olduğum bir zat lütfen ziyaretime geldi ve ıstırabımı halimden anlıyarak sebebi ni sordu. Emirnameyi kendisine vermekle iktifa ettim.

Okuduktan sonra dedi ki:

«Endişenizin sebebini anladım. Kendi babanızı yazarken bitaraf olamamaktan, muballâğaya düşmekten korkuyorsunuz; lâkin telâşınız beyhudedir; Kemal okadar büyüktür ki siz onun halü şanını ne derecede söylemeniz büyüklüğüne yetişemezsiniz. Pederiniz hakkında ne biliyorsanız, ne hissediyorsanız aynen yazınız!»

Bu samimî ihtar bana cür'et verdi, şu risaleyi yazdım.

9, mart, 1929

ALİ EKREM

NAMIK KEMAL

— ÇOCUKLUĞU, GENÇLİĞİ —

I

Mehmet Namık Kemal 1256 [1] senesi şevvalinin yirmi altıncı pazartesi günü sabahleyin Tekirdağ'da doğmuştur.

«Erdi şeref bu dehre “Muhammet Kemal” ile» mısramını Tekirdağ'ın Arif Efendi isminde bir şairi tevellüdüne tarih düşürmüştür.

«Namık» kendisinin şiir mahlasıdır. Bunu nasıl ihtiyar etmiş olduğunu aşağıda söyleyeceğiz.

Namık Kemal'in pederi Mustafa Asım Bey, onun pederi kurenadan Şemseddin Beydir. Şemseddin Bey Kapitanı Derya [2] ve şair Ratip Ahmet Paşanın oğludur, bunun pederi de Padişah Birinci Mahmut zamanında (saltanatı: 1143—1168) türk vatanına tecavüz ve birçok memalikimizi istilâ eden meşhur İran Padişahı Nadir Şaha karşı türk ordularının galebelerini temine muvaffak olan Topal Osman Paşadır. Bu zat hakkında Süleyman Nazif «Namık Kemal» unvanlı risalesinde der ki: «Vezir Osman Paşa, Nadir Şahr iki kere mağlûp ettikten sonra yine bizim ricali devletimiz tarafından irtikâp olunan hiyanetkârane hatalar yüzünden ihrazı şehadet etmiş bir serdarı dilir idi». Osman Paşanın babası Konyalı Bekir Ağadır. Silsilenamenin daha ilerisi bilinmiyor.

[1] Milâdî 21 kânunuevvel 1840.

[2] Bahriye nazırı.

Namık Kemalın hanedanı arasında pek mühim şahsiyetler görülür: cediti âlâsı Topal Osman Paşa kendi zamanının pek güzide ve kahraman bir askeri idi. Hem bütün erkânı asker ve er oğlu er olan bir devletin yüzlerce kudretli, liyakatli kumandanı arasında Nadir Şah gibi zamanında harika addolunan bir mütecevize karşı tercihan intihap olunmak Topal Osman Paşanın halü şanını izaha kâfidir. Kendine tevdi edilen vazifeyi de paşa bihakkın tebcile şayan derecede ifa etmiştir. Süleyman Nazifin de söylediği gibi Osman Paşanın galebeleri kendi himmet ve kudretinin asarından, son mağlûbiyeti ise ahlâksız ricalin seyyiatından, bir de hastalanmasından mümbaistir.

Şehrizor ovasında kahhar bir ekseriyete galebe çalmak için hastalığına rağmen nefsinin her muhataraya ilka ederek biaman düşmanile pençe pençeye boğuşurken vatan uğrunda şehit düşmüştür (1145).

Topal Osman Paşanın oğlu Ratip Ahmet Paşa şairdir. Ratip Ahmet Paşanın Şemseddin Beyden büyük olan oğulları Asaf Mehmet Paşa ile İbrahim Naşit Bey de şair idiler. İkisinin de haylice güzel şiirleri ve «mürettep divan»ları vardır.

Hanedanın Topal Osman Paşadan sonra en mühim şahsiyeti ise Ratip Ahmet Paşanın en büyük oğlu olan Müderris Osman Paşadır.

Osman Paşayı pederi ulema mesleğine sevk etmişti. Sonra uhdesine vezaret tevcih olunarak mülkiye hizmetine alınmıştır. Kendisi Morada zuhûr etmiş olan rum isyanlarını bastırmakta büyük muvaffakiyetler ihraz ederek Silistre önünde muazzam bir muvaffakiyet te kazandıktan sonra umum Rumeli Eyaletine tayin edilmiştir. Lâkin düşmanları paşanın ilerde fesat tertip edileceği fikrini Birinci Abdülhamide ilka ettiler; bu müvesvis padişah ta devletine böyle müstesna kıymetler arzetti.

miş bir kahraman serdarı idam ettirmekte tereddüt etmedi. Biçare Osman Paşayı hile ile Ağriboz kalesine celbederek orada mazlûmen şehit ettiler.

İşte Namık Kemal böyle bir hanedanın evlâdındandır. Görülüyor ki mensup olduğu ailenin efradı ya hamaset ve şecaat yahut şiir ve san'at erbabından idi.

Kemal «Vatan yahut Silistre» unvanlı temaşa eserinde «ecdadımdan kırk şehit adı sayabilirim» derken kendi ecdadını kastetmiştir .

Böyle fedakâr kahramanlar yalnız Namık Kemal'in hanedanı arasında yetişmiş değildir. Türk milletinin göklere şafaklarla vurup kalan tarihinde daha binlerce yıldız alımlı er oğlu erin siması parlar.

Topal Osman bilhassa Müderris Osman Paşalarını elim akıbetlerinden maada Namık Kemal büyük pederi Şemseddin Beyin duçar olduğu kahharane muameleyi de öğrenmiş, hususile bunun elim neticesini kendi nefsinde hissetmişti:

Şemseddin Bey yüz dokuz yaşına kadar yaşamış ve beş padişaha hizmet etmiştir. Bu hizmetlerinin mükâfatı ne oldu?

Bütün emval ve eşyasının musaderesi. İkinci Mahmut zamanında vukua gelen musaderede biçare Şemseddin Bey tek bir seccadenin üzerinde namaz kılabilmek için kendisine bırakılmasını evine gönderilmiş olan askerlerden rica etmiş ise de bu istirhamı bile kabul olunmamıştır. Aşağıda anlatacağımız gibi biraderi Ali Beyin emvali de evvelce musadere edilmiş olduğundan bu ikinci musadere ile ailenin asırlardanberi teraküm etmiş bütün serveti mahvoldu gitti.

Koca bir hanedanın namını taşıyan Şemseddin Bey de bir derecede fakru zarurete duçar oldu ki akraba ve eviddasının gizli gizli yapabildikleri muavenetlerle biraz zaman sürünerek geçindi, nihayet kederinden öldü.

Şemseddin Beyin küçük oğlu olan Mustafa Asım babasının bu musibetini görmüş, babasile beraber zaruret ve sefalet içinde yaşamış, pederi vefat ediverince de henüz çocuk iken ellerin yardımıle fakirane ömür sürmeğe mecbur olmuştur. Yalnız çiftliklerinin varidatıle küçük bir kasaba halkını müreffehen geçindirecek kadar servet sahibi bir ailenin son evlâdına nasip olan şu sukut ve izmihlâl onun vicdanında zulmü istibdada karşı nasıl bir gayzü nefret uyandırır tasavvur olunsun.

Tarihin sinesinden nebaan edip gelen bu gayzü nefret bürkânının Kemalın kalbinde alevlenmesi için Asım Beyin pek büyük tesiri vardır. Binaenaleyh bu zatın halü şanını anlatmalıyız:

Mustafa Asım Bey herşeyden evvel fevkalâde zeki bir insandı. Namık Kemal pederinden bahsettikçe: «bana zeki diyenler vardır, lâkin babam benden çok zekidir. hatta dünyada tanıdığım insanların en zekisidir» derdi. Bu zekâ istihza, tezyif ve tenkit vadilerinde inikşaf etmişti, ve hassaten siyasiyata taallûk ettikçe hayrete şayan derecelere yükselirdi. Bu zatın tahsili idadî derecesine hile yükselemediğinden ve malûmatı eski zamanların münevverleri için kâfi ve vafi addedilen biraz arabî, farisî ile şimdi liselerde tedris olunan hesap, coğrafya gibi ilimlerin mebadisinden ibaret bulunduğunu da söylemeliyiz. Onun iyi hem pek iyi bildiği iki şey vardı: tarih, nücum ilmi.

Tarihte bilhassa Osmanlıları gayet amik surette tetkik etmişti. Nücumda ise erbabına göre zamanının en büyük üstadı idi. Hatta Abdülhamit kendisini müneccim başılığa tayin etmiştir. Yalnız nücumun ona bir fenalığı olmuştur: oğlu Kemalın istihzalarına hedef olmak!

Her mes'elede pek parlak zekâsile oğlunu ilzama, hiç olmazsa muvakkaten iskâta muvaffak olduğu halde nücumu gelince mağlûp düşmekten pek canı sıkılırdı.

Kemal ise nücumu vesile ittihaz ederek babasına hücumda adeta insafsızlık ederdi. Bu baba oğul iki samimî arkadaş idiler. Mustafa Asım Beyi biraz daha anlatalım:

O bütün kudemamız gibi gayet mütedeyyin, lâkir taassuptan külliyyen beri idi; çünkü zamanımın ekser okuryazar ricali gibi tasavvuf neşesini tatmıştı.

Beyin bir de oymacılıkta fevkalâde mehareti vardır: gayet hurde nakışlarla nefîs maktalar işlerdi ki bugün emsalini bulmak kabil değildir ve erbabına göre pek kıymetlidir.

Namık Kemal'in dehasını ibda eden fıtrat ise o deha-ya istikametini veren, onu inkişaf ettiren babasıdır.

Mustafa Asım Bey fevkalâde zekâsile, tarihe vukufile, tasavvufa incizabile, nücumdan başka herşeyile, hatta oymacılığ ile oğlunun fikrî zevkine mükemmel bir rehber olmuştur. Kemale inkılâpçı ruhunu veren de odur. Şukadar ki o oğlunun bilfiil inkılâpçı olmasını arzu etmezdi. Zira memlekette bir inkılâp yapılabileceğinden asla ümitvar değildi. Fakat Kemal'in milleti ikaz, milletin hakimiyetini tesis için sarfettiği fedakârane mesaiye de mâni olmadı, olamadı. Oğlunun yarı ömrünü vatan uğrunda, mahpeslerde, menfalarda; sefaletler, zaruretler içinde geçirdiğini gördü. Oğlunun nihayet istibdada kurban olarak kendinden evvel henüz kırk dokuz yaşında iken öldüğünü gördü, bu belâların hepsine tahammül etti. Mustafa Asım Bey büyük bir insandı.

Bu pederin oğluna nasıl rehber olduğunu iki üç misal ile gösterelim:

Kemal Topal Osman Paşanın da Müderris Osman Paşanın da nasıl şehit edildiklerini henüz sekiz, dokuz yaşında iken babasından öğrenmiş hem biletraf öğrenmiş idi. O suretle ki bazı geceler rüyasında bir müthiş cellât baltasını indirir, bir kafa yuvarlanır, sıcak sıcak

kanlar çocuğun yüzüne, gözüne dolar, biçare masum dehqetler içinde yatağından fırlardı .

Kemal, büyük amcasının, büyükbabasının duçar oldukları musadereleri bütün safahatıle yine babasından öğrenmişti. Ailenin zayı etmiş olduğu azım servetin hesabını pek iyi bilirdi. Büyük amcası Ali Beyin Birinci Hamide karşı dürüş bir muamelesinden dolayı evvelâ idamı ferman olunmuş iken sonra emvalinin musadere-si cihetine gidilmesi ne sebepten ileriye geldiğini oğluna iazh için Asım Bey demiştir ki:

Sakın aldanma Kemal! büyük amcanı idamdan kurtaran arkadaşlarının niyazı yahut padişahın merhameti değildir. onu teessürüne mağlûp olduğu için bigünah olarak idam ettirmektense padişahına karşı geldiği için cezaen emvalini musadere etmek hem kılükallere mâni hem de pek kârlı bir iş görülmüştür.

Yoksa o ifrit padişah yüz Ali Beyi bir saniyede idam ettirirdi!

Kemalin sînni ilerledikçe babasile tarihten bahsetmek vicdanı için büyük bir zevk olmuştu. Birçok tarih tetebbüatından sonra pederine gelir, tarihî hâdiseleri onunla beraber muhakeme ederdi. Bir gün babasına der ki: Efendim! Birinci Sultan Bayazıt şehzadeliginde pek kahraman, pek mert bir gençti. Onun büyük kalbinden büyüklükten başka birşey beklenilmezdi. Bukadar yüksek fıtratlı bir insan, sonra nasıl oluyor da padişah olur olmaz bigünah biraderi Yakubu katlettiriyor?

Mustafa Asım Bey cevap verir: Oğlum, padişahlar cülûs ettikleri gün doğarlar !

Bu derece beliğ bir cevabın millet aşkile hergün daha şiddetle çarpan bir genç kalpte hâsıl edeceği tesir düşünölsün.

II

Namık Kemalın validesi Abdüllâtif Paşanın kızı Zehra Hanım, büyükvalidesi de Mahdume Hanımdır. Abdüllâtif Paşa arnavut idi. İşte bundan dolayı İstanbulda meşrutiyetin ilânı üzerine Namık Kemalın namı vatan afakında çımlarken bazı arnavutlar kendisinin arnavut olduğunu iddiaya kalkıştılar. Ozaman bunu kat'iyyen cerhetmişim, burada da tekrar ederim: pek mazbut silsilenameye göre ilk cediti Konyalı Bekir Ağa olan Kemal türk oğlu türktür. Irk ve asabede valide nazarı itibara alınsaydı en büyük türklerin çerkes olmaları lâzımgelirdi. Muhassıllık, mütesellimlik [1] memuriyetleriyle taşralarda gezen Abdüllâtif Paşa bir aralık İstanbulda bulunduğu sırada genç Mustafa Asım Beyi görmüş ve esaletü liyakatini takdir ederek kerimesini ona tezviç etmiş idi.

Paşa yegâne kızından ayrılmak istemediği için kendi Tekirdağı mütesellimliğine tayin olununca damadını da beraber alarak Tekirdağına götürdü ve İşte Kemal orada doğdu. Kemalın validesi henüz pek genç yaşında iken irtihal etti. Kemal iki yaşında anasız kaldı ve bitabi kaympederinin yanında kalamıyan babasından da mahrum oldu, büyükvalidesi Mahdume Hanımın yanında bırakıldı. Bu hanımefendi hafidini arsız, terbiyesiz edecek bir zâfı kalp ile değil, bilâkis müstesna bir mürebbi, bir mürşit sıfatile sevmiştir. Mahdume Hanım eski türk terbiyesile Tanzimat devrinin yeni rehakâr efkârını nefsinde cemëtmiş, zamanına göre mükemmel tahsil görmüş gayet ciddi ve güzide bir kadımdır. Kemale ilk terbiyesini veren, Kemali bilâhare babasının telkinatından müstefit olacak surette yetiştiren, çocuk genç olunca onu tabiatın ağışuna sevkeden bu hanımefendidir.

[1] Muhassıl: mutasarrıf, mütesellim: vali vekili.

Namık Kemal büyükvalidesinin evsafını söyleye söyleye bitiremezdi. Büyük insanları büyük kadımların yetiştirdiği meşhur bir hakikattir, işte Mahdume Hanım böyle büyük bir kadın idi. Türk milletinde böyle âli fikirli, münevver vicdanlı valideler hiç nadir değildir. İçtimaî tarihimiz biraz tetkik olunursa hemen her sahifesinde bir Mahdume Hanım siması görülür.

Eski devirlerde memurlar sık sık değiştirildiği için Abdüllâtif Paşa da ikide birde infisal ederek İstanbul'a gelir Filyokuşundaki büyük konağında ikamet ederdi. Mahdume Hanım bu fırsatlardan istifade ederek İstanbul'da memur olan damadı Mustafa Asım Beye oğlu Kemal'i tevdi etmeği en büyük vazife bilirdi. Abdüllâtif Paşanın son mazuliyeti esnasında Mustafa Asım Bey oğluyla teveggüle imkân bularak onun üzerinde azîm tesiri vukua gelmeğe başlamıştır. O sırada Kemal dokuz yaşını bitirmişti. İstanbul'da rüştiye mektepleri açılmağa başladı. Pederile büyükvalidesi çocuğu evvelâ Bayazıt Rüştiyesine kaydettirdiler. Kemal bu mektebe beş ay kadar devam etmiştir. Muahharen Valide Rüştiyesine gönderildi. Bu mektebin muallimi Şakir Efendi Kemal için gayet mükemmel bir üstat olmuştur. Şakir Efendi Kemal'i görür görmez fikrî kabiliyetini takdir etti, vicdanî irfanına hayran oldu ve hemen ilk gününden yeni şakirdine diğer talebesinden başkaca dersler vermeğe başladı. Hocasının bu muhabbet ve teveccühü ise Kemal'in kalbinde nuranî akisler peyda ediyordu: daha o yaşta iken yirmi yaşında bir genç gibi tahsil zevkını duydu, bütün kudretile çalışmağa koyuldu, pek az zamanda pek çok şey öğrendi. Şakir Efendi atının bir dâhisi olacağından emin bulunduğu Kemal'in vicdan mürebbeşi olması da kendine bir vazife tanıdı. Bakınız büyük kalpli muallim küçük talebesine ne diyor: Mektepte mükâfat

tevzii merasimi yapılacak, Padişah Abdülmecit te bu merasime gelecek. Şakir Efendi padişahın huzurunda okunmak üzere tam yetmiş beyitlik bir kaside hazırlamış, Kemal bu kasideyi okuyor ve şiri kendisinin inşat edeceğini söylüyor .Ozaman Kemal Şakir Efendinin de ümit etmediği bir harika göstermiştir:

Diyor ki «kasideyi ezberledim» ve hemen bir kere dinlemiş olduğu yetmiş beyti mükemmelen inşat ediyor. Lâkin Şakir Efendi bu hafıza fevkalâdeliğinin karşısında şaşırıp kaldığı sırada Kemal «işte görüyorsunuz ezberledim; lâkin bu kasideyi padişahın, okadar insanın huzurunda okuyamam, utanırım» diyor. Muallimi derhal cevap veriyor: «Ne? utanır mısın? onların hepsi mezardaşı[1] oğlum, hepsi mezardaşı!» Namık Kemal «Hocamın bu sözü bana oakdar tesir etti ki merasim günü kasideyi karşımda mezartaşları görür gibi hiç telâş etmeden, en gür sesimle mükemmel bir surette inşat ettim, sonra da bütün ömrümde gördüğüm padişahlara, vezirlere filân bir mezartaşından fazla ehemmiyet vermedim.» diyor.

Biraz zaman sonra Abdüllâtif Paşa Karsa tayin olunuyor. Kemal için müthiş bir hâdise: Mektebinden, hocasından ayrılacak, pederinden de yine mahrum kalacak. Çocuk güç hal ile Karsa gitmeğe katlanıyor. Lâkin bir şartı var: kendisine nekadar kitap lâzımsa Şakir Efendi söyleyecek, bu kitaplar alınacak. Abdüllâtif Paşa bu şartı hemen kabul ediyor. Şakir Efendinin birkaç yüz cilt kitap tavsiye edeceğini ve yalnız kitapları nakil için dokuz hayvana ihtiyaç olacağını nasıl tasavvur edebilsin? İşte Kemal böyle bir irfan kamusile büyükbabasının yolculuğuna iştirak etmiş ve İstanbuldan karsa kadar kitaplarının başından ayrılmamıştır. On, on bir ya-

[1]Şakir Efendi Kerküklü olduğundan (t) harfini (d) telâffuz edermiş.

şında bir çocuğun azmîle teşekkül ve onun nezaretinde seyahat eden bu ilim kervanı belki de tarihin kaydetmediği bir levha teşkil eder.

Karsa gitmek Namık Kemal için en hayırlı hâdisé olmuştur. Onun adeta mülhem denilebilecek ruhunda bir acı var, mecruh kalbinde bir aşk doğmuş; lâkin bu acı nereden geliyor, bu aşk kime aittir? henüz malûm değil. Çocuğun büyük vicdanına büyük bir in'itaf lâzım ki bütün müphem, müşevveş, muzlim hisleri uyansın, ne istediğini, neyi sevdiğini kendi de anlasın. İşte bu in'itaf ona vatandan gelmiştir. İstanbuldan ta Karsa kadar gördüğü dağları, taşları, ovaları, kırları, uçurumları, nehirleri, tarlaları, şehirleri, köyleri, insanları ile bu muazzam ve mubarek vatandan! evet, işte bu çocuk Karsa giderken maşukasını sezmiş, vatana âşık olmuştur. Evet vatan muhabbeti Kemalın büyük kalbinde bu kadar erken inkişaf etmiştir.

Kemal, Karsa muvasalatlarını müteakıp, başka bir çocuk oldu: şimdi hiçbir şeyden zevk almıyor, hiçbir eğlenceye, oyuna meyletmiyor, ya kitaplarını karıştırıyor, yahut bir köşeye çekilerek düşünüyor. Düşünmek onun için müfrit, marazî bir hal olmuş; gittikçe daha müelîm bir sima bağıyor. Bazı geceler penceresinin karşısında saatlerce düşündüğü olurdu. Acaba ne düşünüyor? vatanını! evet, ta İstanbuldan Karsa kadar gördüğü vatan ne kadar güzel, fakat ne kadar perişan ,bedbaht! İstanbulda buldukları zaman babası kendisine ümit verecek sözler söylemişti: Memlekette medeniyetin temelleri atılmış, mektepler açılmış, iyi kanunlar yapılmış, herkes kendi canından emin imiş. Lâkin bu icraat, bu kanunlar hep halkı aldatmak için yapılmış muvakkat şeyler olamaz mıydı?

Bu türlü hisler karışık, karanlık olmakla beraber pek muannidane olarak Kemalın kalbini doldurup du-

ruyordu. Hatta babasının da İstanbulda Müderris Osman Paşa gibi boynu vurulacağını tevehhüm etmeğe başlamıştı.

Bereket versin ki çocuğun hiçbir halini nazarı dikkatten ayırmıyan büyükvalidesi onun pek esaslı bir tedbir ile imdadına yetişti: Kemali tabiatın ağışına sevketti. Ona gayet güzel bir küheylân buldular, bir av çiftesi aldılar; Karsın Kırserdarı[1] Kara Veli Ağayı da kendisine cündilik muallimi tayin ettiler. Kemal avculuk hayatına atılmak, düşüncelerinden ayrılmak istemedi; fakat nasıl olsa bir çocuktuk. Küheylânın, çiftenin cazibesine dayanamadı, hususile Kara Veli Ağayı çok sevdi, büyükvalidesinin arzusu gibi yaşamağa başladı.

Bu Kara Veli Ağanın da Kemalın müfekkiresinde bir tesiri olmuştur: (Cezmi) romanında gördüğümüz cündilik meharetları bunun halü şarından mülhemdir. Bu adamı, Kemal kendi çocukluğundan bahsettikçe memnuniyetle yadeder.

Kara Veli Ağa hiçbir şeyden korkmaz, cündilik, süvarilikte yektadır. Zamanının bütün silâhlarını gayet iyi kullanır, cirit oyunlarında da mükemmel bir üstattır. Hulâsa zamanının en yüksek idmancısı ve silâhşoru. Bir gün beraber otururlarken Kemal duvarda bir akrep görür, feryada başlar: Veli Ağa, akrep ,akrep! Kırserdarı hiç istifini bozmadan «Arkap nedür? ha; çangallı böcü!» der, elini uzatarak nasırlı parmağıle akrebi ezi verir!

Yine bir gün avda Kemalın kölesi kendisine karşı terbiyesizce bir mukabelede bulunduğundan Kemal elindeki at kırbacile kölenin üstüne yürüdüğü sırada Kara Veli yetişir, beyinin kolundan tutar ve «Beyim! bunu dövmek sana yakışmaz. Sen kabahat edersem beni döversin, köleyi bana bırak» diyerek hemen onu yakalar,

[1] Şimdiki jandarma kumandanı.

bir ağaca bağlar. Av bitinciye kadar köle ağaçta bağlı kalır. Kemal «Kara Velinin maksadı beni adam dövmeğe alıştırmamaktır: kim bilir kendi nekadar dayak yiyecek efendinin zalimi ne demek olduğunu anlamıştı» dedi. İşte küçük Kemal böyle bir üstat silâhşoron ve Mahdume Hanımın vesayasını lüzumu olunca hakkile tatbik edebilecek kadar idraki bulunan bir mürebbinin talim ve nezaretile cündilik, avculuk hayatlarına atılmıştı. Fakat az zaman sonra derslerine de rücu etti. Karsın en âlim insanı ihtiyar bir şeyh efendi idi, bu zatı Kemale muallim tayin ettiler. Şakir Efendi ile aralarında dağlar kadar fark bulunmakla beraber Kemal yeni hocasını da sevdi. Çünkü bu zatta az, çok zevkı şiir vardı. Vahdeti vücut felsefesine, tasavvuf mesleğine de oldukça aşina idi. Kemale tasavvuftan bahsetmeğe başladı, Muhiiddini Arabînin menakıbını söyledi, Mesneviden bazı parçalar okudu. Şimdi küçük Kemal ruhunda bir başkalık, bir yenilik hissediyor. «Cezmi»de munderic manzumedeki:

Etrafımı seyreder sanırdım
İnsanı melek cihanı cennet

beyti onun bu zamanki haline tamamen muvafıktır. Şiir perisi baktığı ufuklarda dolaşıyor, ruhuna ilâbî nurlar serpiyor. O şimdi vatanı bile unutmuş gibi: şire âşık olmuş. İstikbalin en büyük edibi şirin kendisine bir vasıta olarak tecelli ettiğini ve bu vasıta ile hakikî maşukası olan vatanını ihtizardan kurtaracağını ozaman narsıl takdir edebilsin?

Şeyh efendide Nabi, Sümbülzade gibi iki üç şairimizin divanı vardı, bu kitapları Kemale getirmekte tereddüt etmedi. Eşkâli nazım ve aruz vezinleri hakkında çocuğa malûmat verdi. Nihayet Kemal ilk beytini yazdı:

Gelip mektubu mergubun safa bahşeyledi cana
Sürurumdan serim tacı iriştı arşı Rahmana

Bu beyti yazdığı zaman Kemal on iki yaşını bitirmek üzere idi. Hükümsüz, adi bir söz; fakat işte en büyük dâhiler şire böyle başlarlar.

III

Karsta daha bir sene kadar kaldıktan sonra Kemal infisal eden büyükpederi ile beraber İstanbula geldi, pederine yine kavuştu. Arapçasını, acemcesini ilerletmek için hususî muallimlerle çalışmağa başladı: Babası ile beraber evvelce söylediğimiz gibi tarihî tetebbüe koyuldu, lâkin bu mesai çok devam edemedi: Karstan avdetinden sekiz, dokuz ay sonra Abdüllâtif Paşa Sofya mutasarrıflığına tayin edilmiş, damadı Mustafa Asım Beyi de Sofyaya beraber gitmeğe değilse bile Filibe malmüdürlüğünü kabul etmeğe ikna edebilmişti. Kemal Sofyaya memnunen gitti. Onun Sofyadaki hayatı bütün atideki ef'alinin hakikî mebdedir. Bu hayatı üç kısma ayırabiliriz.: edebî, siyasî, hususî.

Sofyada Namık Kemal evvelâ saz şairlerle görüştü. Onu bir gün kahvelerine götürdüler. Kahvenin duvarına ozamana kadar kimsenin halledemediği şu muamma beyti yazılmıştı:

Hikmetullah şehrinin bir danesi
Oğlunun karnında yatar anesi

Genç Kemal bu beyti okur okumaz «İpekböceği» di-yiverdi.

Kahvedeki şairler kendilerinin bir türlü bulamadıkları bu muammaı böyle bir okuyuşta hallediveren çocuğun zekâsına bihakkın hayran oldular. «Bilmeceyi bi-

liyor muydunuz?» sualine de «hayır» cevabını almca yüzünden asalet akan Kemale derhal inandılar ve kendisini reisleri ilân ettiler. Lâkin o saz şairleriyle musahabetten zevk almıyor, hususile şimdi eline geçirmiş olduğu divanları kendisile beraber tetkik edecek malûmatlı arkadaşlar, hocalar arıyordu; Sofyada iki divan şairi buldu, onlarla beraber Fuzuliyi, Bakiyi, Nef'iyi, Nedimi hasılı büyük şairlerimizi okumağa başladı. Artık Kemal şirü ahengin bütün heyecanına kapılmış hissü hayal ummanlarında yüzüyor. Lâkin henüz yaş on dört, henüz kendi mühim şiirler yazamıyor.

Namık Kemal'in her sahifesinin başına bir «Destur ya Veli» yazılmış ilk divanında sekiz, on hükümsüz gazel görülür. Bu defter henüz bir tecrübe, adeta çocukça bir tecrübedir. Zaten kendisinin iştigalâtını şiire hasretmesine de imkân yok. Eski şairlerimizi okudukça dinî itikatları, felsefî fikirleri, hassaten vahdeti vücut felsefesini anlamak için arapçayı gayet iyi öğrenmek lâzımgelceğini hissediyor, Sofyada iyi muallimler bulunduğundan Arabî sarf, Nahiv, Maani, Adap, Mantık kitaplarına sarılıyor; farisiden Gülüstani, Bostanı okuyor; derken Filibeden babası çıkageliyor, onunla beraber tarih ve siyasiyat merakı da zuhûr ediyor. Hulâsa genç Kemal Sofyada—yine kendi tabirince—bir ateşparei gayret kesilmiştir.

İlmü irfanı yaşma nisbeten harikulâde derecelere yükseliyor.

Siyasî hayatına gelelim; on dört yaşında bir çocuğun nasıl bir siyasî hayatı olabilir? Kemal de filen bir siyasî hayatı yoktu ve olamazdı; fakat fikren çok dikkate şayan, mübrem bir siyasî hayatı vardı.

Hiç şüphede edilemez ki Namık Kemal esasen bir inkılâpçı ruhu ile yaratılmıştır. Bu ruhu tenvirü irşada

ailesinde tecelli eden mezalimin, pederinden, hocalarından aldığı derslerin, bedbaht vatanda yaşayan biçare türk milletinde gördüğü sefaletü esaretin ne derecelerde hizmet etmiş olduğunu yukarda söyledik. Artık Kemal pek genç yaşında iken vatanını, milletini sevmek, düşünmek ve binaenaleyh bütün zulümlere karşı isyan etmek itibarile bir siyasî hayatı yahut daimî bir endişesi olacağımda tereddüt edilemez. Sofyada Kemal herşeyi görüyor, düşünüyor!

Tanzimat ilân olunmuş, memleketin idaresinde medenî bir çığır açılmış iken ahali daha zulümden kurtulmamış.

Zulme karşı isyan hissi Kemali sinni ilerledikçe daha ziyade hırçınlaştırıyor. Şimdi on altı yaşına girmiş, evzau etvarında ki ciddiyetle adeta yirmi beş yaşında bir delikanlı gibi. Fakat asabiyeti gittikçe daha mütezayit. Bu sırada bir hâdise genç Kemali en büyük eğlencesi olan avdan da mahrum bıraktı. İşte şimdi hususî hayatını anlatmanın sırası geldi:

Sofyada Kemal tahsili cidden seven her çocuk gibi gayet nezih, muntazam bir ömür sürmüştür. Yirmi dört saatlik gününün lâakal sekiz saatini çalışmağa, iki üç saatini hocalarile ders yapmağa hasrederdi. Okumak, muttasıl okumak ve okudukça en mudil, mürekkep mes'eleleri düşünmek, işte çocuğun en büyük zevkı. Kemalın üç eğlencesi vardı: şiir okumak, ata binmek, ava gitmek.

Paşası ile Sofyaya gelmiş olan Kara Veli Ağa pek mükellef bir sürgün avı tertip etmişti, ava iştirak edenler iki yüz kadar vardı. Kemal bunlarla beraber Sofyadan çıktı, av yerine geldiler. Biraz sonra davullar, zurnalar çalınarak ormanın içindeki hayvanlar sürülmeğe başladı. Hep geçitler tutulmuştu, Kemal de Kara Veli ile beraber bir geçidin başında bulunuyordu. Çok bek-

lemediler. Bir karaca geçit başından bunlara doğru fırladı, Kara Veli bağırды: Haydi Beyim.

Kemal tüfeğini doğrulttu, birkaç saniye nişan aldıktan sonra tetiği çekti, karaca yere yığıldı. Şimdi hayvan kanlar içinde can çekişiyor. Şair avcı bu manzaranın pek elim fecaati karşısında başını çevirmiş iken kulağına bir ses geldi, baktı ki karacanın iki küçük yavrusu arkasından yetişmişler, kanlarının içine girmişler, herşeyden bihaber, analarının memelerine sarılmak için uğraşıyorlar ve ince ince ağlaşıyorlar. Biçare anne bunları ayakları ile itmeğe çalışıyor, yüzlerine tarif olunmaz bir elem niğâhile bakıyor. Nihayet zavallı hayvancağız cellâdma da bir nefret nazarı fırlatıyormuş gibi Kemale doğru bakarak başını yere koydu, son nefesini verdi. Bu müthiş ölüm lâvhası, hayvanda bile analığın bütün ulviyetile tecelli eden bu kanlı şefkat gurubu huzurunda Kemalın yüreği yerinden koptu, ta can evinden unulmaz bir yara açıldığını hissetti. Fıtratında merkûz hissiyat şiddetine şimdi bütün ömrüne sürecek bir rikkat gelmişti. Tüfeği elinden atarak bir daha avcılık etmemeye yemin etti ve tam manasile şair oldu!

* * *

Kemal ozamanın garip âdetine göre on altı yaşını bitirir bitirmez Sofyada tehhül etmiş ve tehhülünden birkaç ay sonra infisal eden büyükpederile İstanbula gelmiştir. İstanbula muvasalatlarını müteakıp Mahdume Hanım vefat ettiğinden Kemal ömrünün ilk acısını duydu, okadar sevdiği, takdir ettiği büyükvalidesinin ziyama aylarca ağladı.

Çok geçmeden Abdüllâtif Paşa da torununa borçtan başka birşey bırakmıyarak irtihal etti. Filyokuşundaki konak ve bütün eşya mukrizler tarafından sattırıldı. Bi-

çare Kemal bu muamelelere nezaret gibi elim vazifeyi de sonuna kadar ifa ettikten sonra, Filyokuşundaki konaktan arkasındaki espapla çıktı ve oğlunun tehhülünden sonra kendisi de tehhüle muvafakat etmiş olan پدرinin ikinci haremi Dürriye Hanımın Hubyardaki küçük konağına haremile beraber yerleşti.

NAMIK KEMALİN EDEBÎ HAYATI VE ESERLERİ

I

Namık Kemal İstanbula avdet edince edebî ve ilmi iki muhit karşısında bulunmuştu: eskiler, yeniler.

Evvelâ eskilerin arasına karıştı, hatta yenilerden haberdar olmadı. Kudemanın edebî muhiti çok vâsi idi ve başında «Encümeni Şuara» bulunuyordu. Bu encümen Hersekli Arif Hikmet, Avni, Galip, İsmail Hakkı Halet, Memduh, Faik Beylerle Kâzım Paşadan ve Yeni Naili denilen zattan müteşekkil idi. Kemal encümene on yedi yaşında iken girmiştir. Çocuğun büyüklüğünü ilk mülâkatta takdir eden encümen azası onu aralarına almakla müftechir oldular.

Genç şair onlara sahifelerinin başında «Destur ya Veli» yazılı olan çocukluk gazellerini değil,

Zuhûru rengi kesret pertevi nuruhudadandır
Televvün heyeti eşyada tesiri ziyadandır

matlaplı gazeli gibi daha Sofyada ve on altı yaşlarında iken yazmağa başladığı gazellerden bir ikisini göstermişti.

Bu gazel encümende büyük takdirlere mazhar olduğu gibi bütün üdeba mehafilinde de şöhret bulmuştuk.

Kemale «Namık» mahlâsını ilka eden Eşref Paşadır.

Bu zatın Kemal üzerinde tesiri olduğu muhakkaktır. Fakat Kemale asıl müessir olan şair encümeni şûradaki Leskofçalı Galip Beydir. Namık Kemal ömrünün son senelerinde bile bu Galip Beyi fevkalâde hürmet ve muhabbetle yadedirdi. İşte on yedi yaşında iken irfanının kudretine, hissü hayalinin ulviyetine ovaktin en büyük şairlerini hayran bırakan bu dâhi çocuk, bütün dâhilerin şanından olduğu üzere dahil olduğu muhitten hergün, her saat müstefit oluyordu. Bir derecede ki bir daha on sekiz yaşını bitirmeden bugün elde bulunan divanının gazeliyat kısmını ikmal etti. Bu gazeller arasında encümeni şûrayı teşkil eden zevat ile müşterek olanları vardır. Bunlar tetkik olunursa okadar genç olan Kemal'in sözleri kendisinden yirmi otuz sene daha yaşlı elbette daha malûmatlı encümeni şûra şairlerinin sözlerinden hiç aşağı değildir, hatta bazan daha yüksektir. Müşterek olmıyan kendi gazelleri ise tasavvuf vadisinde emsali ender nefiselerdir. O Fehmi ve Nef'i yolunda şiirler yazardı. Fakat muahharen :

Lâlehizi hasret olsa meşhedi Nef'i nola
Ta kıryamet kabrinin dağı nihanıdır sözüm

beytile bizzat kendi anlattığı gibi ahengi selâsette, hissü hayal şiddetinde Nef'ie ekser tefevvuk eder.

Kemalin İstanbulda yalnız edebî muhitte kalması mümkün değildi. Onda vatan aşkımdan sonra öğrenmek aşkı hâkim idi. İşte bu aşkı iledir ki encümeni şûranın yeni doğan yıldızı İstanbulun her köşesinde bir marifet güneşi aradı ve buldu :

Ozamanın pek büyük ulemasından addolunan zevat-

tan tefsir, hadis, kelâm, fıkıh, tasavvuf, arap edebiyatı, acem edebiyatı tederrüs edip duruyordu.

Şâyi hertürlü tasavvurun fevkimde idi; kuvvei hafri-zasımın ne derecelerde bülendü müstesna olduğunu yukarda anlattığımız bir gencin bukadar çalışmakla az zamanda neler öğreneceği düşünölsün. Filhakika o henüz on dokuz yaşına girmişti ki dinî ilimlere tam bir vukuf hâsıl etti; arap, acem, türk edebiyatlarında bir üstat oldu ve üstatlığını dostuna, düşmanına itiraf ettirdi. Encümeni şûranım da en parlak şairi yine kendisi idi. Lâkin kendi vâsıl olduğu mertebeden acaba kendi memnun mu? Hayır: Kemal nüfuzu nazarile istikbale müteveccih idi; bütün bu öğrendiği şeylerin, yazdığı şiirlerin maziye ait olduğunu da pekâlâ takdir ediyordu. Fakat meselâ vatanın tarihi bilinmeden vatana hizmet edilemeyeceği gibi eski öğrenilmeden yeniye geçilemeyeceği de muhakkaktır. Bununla beraber o ateşin ruh mazinin gölgelerine boğulmaktan artık muztarip olmağa başlamış, karşısında istikbalin münevver simasını arıyor. Hususile kendisinin dahil olduğu eski muhitin yanı başında bir yeni muhit mevcut. Kemal buna nekadar bigâne kalmak istese serpintilerinden kurtulabilir mi?

O yeni muhitten kopup gelecek ilk kıvılcım bu dimağın bir bürkân haline getirecekti, başka türlü olması ka-bil değildi. İşte «Şinasi» bu kıvılcım olmuştur.

II

Şinasi kimdir ve Kemale nasıl rehberlik etmiştir? Bunu söyleyebilmek için İstanbuldaki yeni muhitin nasıl teşekkül ettiğini anlatmak mecburiyetindeyiz. «Devri cedit» namını alan edebiyatın tarihinde biletraf izah olunan bu muhiti burada pek mücmel olarak tekrar ve ihtar edelim:

Namık Kemal "Tasviri Efkâr muharriri

Osmanlı İmparatorluğunun asırlarca devam eden istilâ ve tevakkuf devirlerinden sonra başlayan inhitat devri 1774 senesinde aktolunan mbeş'um Kaynarca Muahe-desile kat'î bir izmihlâl şeklini almış idi ve devletin izmihlâli milletin de izmihlâli demektir. Bunu anlıyan hamiyetli bazı Türkler devlet ve milleti kurtarmak için ıslahat yapmak yani artık yıpranmış şark medeniyeti yerine garp medeniyetini telâkki etmek lâzımgeleceğine iman ettiler. Garbin ilmü irfanını memleketimize celbetmiye çalıştılar. Bu mesainin üç büyük merhalesi vardır: Üçüncü Selim (1789—1807)in ıslahatı, İkinci Mahmut (1808—1839) tarafından yeniçeriliğin ilgası, Abdülmecit (1839—1861)in tanzimat hattı. Bu hat herkesin mal ve can ve ırzı mahfuz olduğu esaslarını cami pek mühim bir terakki hatvesidi. Lâkin bu da zamanın ihtiyaçlarına kâfi değildi. Dördüncü bir hatve olarak meşrutiyeti ilân etmeğe yani bütün nüfuzu kuvveti padişahın ve vükelâsının ellerinden alarak millete vermeğe kat'î ihtiyaç vardı. İşte İstanbulda da Üçüncü Selim zamanında başlayarak Abdülmecit devrinde takarrür eden «münevver muhit» bu fikrin mümessili, Şinasi de bu muhitin en mübeccel ve ulvî simasıdır!

Şinasi Kemali ilk gördüğü gün genç şairin müstesna kabiliyetini anlamıştı ve kendisine hemen o gün fransızca çalışmasını tavsiye etti. Üstat ile tilmiz arasında bir saat devam eden musahabet Namık Kemalın bütün müstakbel hayatına hâkim olmuştur.

*
**

Şimdi Namık Kemal hayat nurlarına, saadet ruhlarına müstağrak; vicdanımın aradığı, beklediği hakikat güneşi doğmuş, vatanım izmihlâlden nasıl kurtulacağını kat'iyyen biliyor ve yine üstadı Şinasiye namütenahi bir

minnet hissile kalbini raptetmiş fransızcasına çalışıyordu.

Artık onun en büyük meşgalesi: fransızca. Fransızcaya çalıştığı ilk bir sene kadar dünyada hiçbir zaman çalışmamış olduğunu bizzat kendi söylerdi. Bu seneden itibaren Namık Kemal'in kadîm ve cedid iki edebî tarzı birbirinden vazıhan ayrılır. Divanının son sahifesine Kemal şu dört beyti yazmıştır:

Refahı millet için terki rahat eyliyelim
 Vatan yolunda yürü azmi gurbet eyliyelim
 Müyesser olmaz ise bari mülkün ihyası
 O yolda ölmeğe ısrarı kudret eyliyelim
 Medarı izzü refah ihtiyarı mihnettir
 Hükûmet ise garaz halka hizmet eyliyelim
 Bakıp nigâhı basiretle kendi halimize
 Sözün de pek büyüğünden feragat eyliyelim

Birinci beyitte görülen «azmi gurbet» kendisinin Avrupaya firarıdır ki Şinasi ile muarefesinden çok zaman sonra vukua gelir. Lâkin bu müddet zarfında Kemal, atide söyliyeceğimiz gibi siyasiyata atılmış, hemen hiç şiir yazmamıştır; sonra yazdığı ilk şiir de işte şu dört beyittir ki kadîm yolda ibda etmiş olduğu bütün o hari-kulâde tasavvufî şiirleri iptal eder. Kemal kudemape-restane edebiyat ile alâkasını kat'ettikten başka o edebiyatın biaman bir düşmanı da kesilmiştir. İlerde bu husumetin pek bariz asarını göreceğiz. Türk edebiyatının teceddüdünde Namık Kemal ne yaptı? Bu suale bilâtereddüt herşeyi yaptı cevabını veririz. Şimdi bu herşeyin ne olduğunu izah etmeliyiz.

Vatanımızda münevver sınıfın asırlardanberi kabul ettiği yazı lisanı—heyeti umumiyesile—yüzde yetmiş, seksen kadar arabî, farisî lûgatleri cami son derece gay-ritabîi, anlaşılması pek müşkül, hatta bazan muhal bir

halita, hele edebiyat lisanı, ancak havassa ait, türlü türlü san'atler, muammalar ile malâmal bir garibe idi.

Eski edebiyatımız ise—milletin terbiyesinde amil olamıyan halk edebiyatı müstesna—acem edebiyatının bir kopyası, yüzde doksan derecesinde artık yıpranmış, ölmüş birtakım efkârın bir deryası idi.

Bu iki yokluğa karşı mücadele, edebiyat tarihinde görüleceği gibi, Akif Paşa, Pertev Paşa, Mütercim Asım Efendi gibi birkaç zatın himmetleriyle az çok başlamış ve Şinasinin zuhûru edebî teceddüt için hakikî mebde olmuştur.

Şinasi milletin fikrî ve vicdanî terbiyesini temin için bizde ilk gazete olan «Tercümanı Ahval»i 1277 de neşre başladı ve bunu altı ay kadar çıkardıktan sonra şeriki Ağâh Efendiden ayrılarak 1862 senesinde «Tasviri Ef-kâr» gazetesini tesis etti. İşte vatanımızda bütün terak-kilerin hakikî mebdei bu gazetedir ve Namık Kemal Şinasiyi tanıdıktan biraz sonra «Tasviri Ef-kâr»a makaleler yazmağa başlamıştır.

Üstat ile tilmiz arasında fark pek büyüktür: Şinasi, müdekkik, hâkim, vatanperver bir üstat; Namık Kemal ateşli, cazibeli, coşkun bir edip, zulme yıldırımlar indiren, kalpleri yerinden oynatan, kalemi elinde kılıç gibi kullanan ve maamafih güneş kadar bariz hakikatler yazan bir vatanperverdi. Kendisinin Tasviri Ef-kârda zuhûrile iştiharı bir oldu. Birkaç makalesi namını bütün millete duyurmağa kâfi gelmiştir. Artık Namık mahlâsı unutuldu, Kemal Bey namı dillerde destan oldu. Hatta halk kendisine birbirini müteakıp iki, üç unvan verdikten sonra nihayet «Fedaî Kemal Bey» demiştir.

Hükûmet te umumun takdirinden ayrıldı ve «Yangın» unvanlı makalesi üzerine Sadrazam Ali Paşa Kemalın uhdesine resen saniye rütbesi tevcih etti. Oza-

mana göre bu tevcih, takdirü taltife harikulâde bir miyar idi.

Tasviri Efkârda Kemal yalnız siyasî makaleler değil, edebî mütalealar da yazmıştır. Bilhassa lisanımızın islahı hakkında uzun bir makalesi vardır ki birkaç nüshada neşrolunmuştur. Bu makaleden kendisinin ne yapmak istediği tamamen anlaşılır. O, lisanımızın istiklâline taraftardır; arabînin, farişinin tahakkümünden lisanı kurtarmak ister ve bunun çarelerini gösterir. Lâkin burada onun fikirlerini tekrardan ise o fikirleri lisanın teceddüdünde kendisinin nasıl tatbik ettiğini söylemeği tercih ederiz:

Evvelâ türkçe kelimelerimize fevkalâde revaç vermiştir. Kemal eserlerinde bilhassa hususî mektuplarında, tiyatrolarında, sade makalelerinde türkçe olan lâfızlar arabî, farişî elfaza nisbeten yüzde yetmiş, seksen decesindedir. Düşünmeli ki Kemalın zuhûrundan evvel bir insan babasına yazdığı mektuba lâakal «pederi âlikadrim efendim» sözlerle, bir baba da oğlunun mektubuna «nuru aynım oğlum efendim» sözlerle başlar idi. Bugün yazdığımız gibi «babacığım», «sevgili oğlum» hitaplarla mektuba ilk başlıyan Kemaldır. Böylece mektup lisanını unvanından itibaren bütün gazetelerden, beyhude san'atlerden, garip ve acip lûgatlerden kurtaran, sade, açık, temiz bir lisan haline getiren odur. Namık Kemalın mektup lisanı okadar tabii ve samimîdir ki bugün bile onun bazı mektuplarından daha güzel türkçe ile yazı yazamıyoruz. Yalnız açık, sade yazmak için değil, tesirli, canlı, pek ziyade kuvvetli yazmak için de türkçe lâfızların kıymetini herkesten ziyade yine Kemal takdir etmiştir.

Bütün asarında bunun delillerini bulmak kabildir
İki, üç küçük misalini vermekle iktifa edeceğiz:
Allahın işine karışmıyacağız, yoluna gideceğiz

*
**

Doymadı gözlerimiz kan ile olsun dolsun,
Babalar ağlıyorsun, analar saç yolsun,
Yüzümüz yerde sürünsün, başımız taş olsun,
Vatanın bağına düşman dayadı hançerini,
Yok imiş kurtaracak bahtı kara maderini!

*
**

Tende yaştan ziyadedir al kan,
Söyliyen söylesin, sen aldanma!

*
**

Yüksel ki yerin bu yer değildir,
Dünyaya geliş hüner değildir.

Saniyen lisanımızda kullanılan arabî, farisî kelimeleri pek ziyade tahdit etmiştir. Ona göre arabî, farisî elfaz yoktur, lisanındaki kelimelerin cümlesi türkçeleşmiştir. Yalnız bu (türkçeleşmek) bugünün telâkkisi kadar vâsi ve kat'î değildir: Kemal arabî, farisî kaidesile yapılmış terkipleri, mürekkep sıfatları kabul hatta teksir eylemiştir, fakat daima bir lüzuma müstenit olarak.

Salisen tekellüm lisanından alarak yazı lisanına getirdiği binlerce türkçe kelimedenden maada arabîden, farisîden alarak, fransızcadan tercüme ederek lisana birçok lûgat vermiş, lisanı fevkalâde zenginleştirmiştir. Bugün kullanıp durduğumuz «vatan, hürriyet, millet, vicdan, hamiyet, celâdet, inkılâp, ihtilâl, bedia, baria, siyasiyat, matbuat, hükûmet, ahenk, güzide, naşinide, his, halecan, hayal, heyecan..» gibi binlerce lûgati hep Namık Kemal

ya ilk defa yazarak yahut yazılarında tekrarü teyit ederek zamanında umuma kabul ettirmiştir.

Rabian lisana yeni lûgatlerden maada yeni terkipler ve mürekkep sıfatlar getirmiştir. Bugün metruk gibi olan bu terkiplerle vasfı terkibîler Kemalın yazılarında pek kesirdir ve zamanına göre pek güzel şeylerdir. Bir taraftan lisana türkçeleştirmeğe çalışmak, diğer cihetten arabî, farisî kelime, terkip kullanmak mütenakız bir hararet gibi görünürse de onun lisandan attığı lüzumsuz, lisana aldığı da lüzumlu şeyler olduğunu unutmamalıdır. Bir de Kemal lisan ve edebiyat ile efkârda inkılâp yapacaktır, bu inkılâbı lisanda da yapmağa kalkışaydı muvaffak olamayacağı şüphesizdi. Binaenaleyh lisana tasfiye hususunda tekâmül kaidesine riayet etti, yalnız bu tekâmülde pek ziyade sürat gösterdi. Çünkü her merhaleye vardıkça muvaffakiyet ihraz ediyordu.

Kemalin kudemadan o biribirine bağlı cümleler ile uzayıp giden tabîlikten, sadelikten tamamen arı, müseccca, musanna üslûplarını tamamen yıkmıştır. Kısa kısımlarla, menus ve manaları malûm lûgatlerle, önceleri az çok secili, fakat sonra bu seci oyuncuğmdan da tamamen kurtularak yazar. Kendisi hemen bilâistisna hertürlü eser kaleme aldığından üslûbu pek mütenevvi, fakat hepsi biribirinden mükemmel, hususile cazip, fevkalâde müessirdir. Bu üslûpta öyle canlı bir şahsiyet vardır ki her şekli suretinde bütün başka üslûplardan temayüz eder ve Kemale ait olduğu kendisinin imzası da olmasa anlaşılır. Sade, tabîî görünür; fakat onu tetkik etmek isteyenlerin hiçbiri muvaffak olamamıştır. Kemalın üslûbu da kalbi kadar türktür ve kimse onun kadar türkçe yazamamıştır. Üslûbunun tek bir nakisası gösterilebilir: «şivei resmî»ye kaçmak. Bu da itina ettiği yazılarda, hususile o enfes mektuplarında yoktur.

III

ŞİİRLER

Şimdi asarına gelelim:

Namık Kemal'in pek genç, henüz çocuk iken şiir yazmağa başladığını yukarda söylemiş ve eski yolda olan bu şiirlerin fevkalâdeliğini de mevzuubahs etmiştik. Mutasavvıfane eş'arından müteşekkil kadîm divanımı tetkike girişmiyeceğiz. Çünkü maksadımız kendisinin tarihe karışan asarını değil, hâlâ bugün yaşayan ve büyük milletimiz arasında en büyüklerin hafızasını tezyin eden şiirlerini anlatmaktır.

Bu şiirleri Şinasi ile görüşerek vatan uğrunda mücadeleye başladıktan sonra yazmıştı. Yeni şiirleri ancak dört, beş formalık küçük bir mecmua teşkil eder. Kendisi istemiş olsaydı meşguliyetini şire hasreder ve fitratinde olan o şedit hassasiyet, o mümtaz ulviyetle pek büyük bir şair olurdu. Lâkin o şiri de bir «gaye» değil, bir «vasıta» telâkki etmiş ve bütün vicdanü irfanile siyasyat sahasında vatan hizmetine atılmıştır. Binaenaleyh büyük bir şair değildir.

Bir kere tasavvuftan ayrılınca «aşk» onun şiirlerinde pek az tesirini gösterdiği gibi «tabiat»te mevzularını teşkil etmemiştir. Beşerin kalbî ahvaline, hayatın acılarına, sürurlarına, şu âlemdeki büyük, küçük şeylerin tecellilerine dair mükemmel, ulvî velhasıl hilkat ve tabiaten mülhem şiirleri yoktur. Âşıkane, veya musavvirane yazdığı şiirlerde o köhne güneş, ay, gül teşbihleri çok görülür. Fakat vatanperverane şiirde Namık Kemal'in en yüksek, en heyecanlı şairimiz olduğu bilittifak kabul olunmuştur. Onun:

Görüp ahkâmı asrı münharif sıtku selâmetten
Çekildik izzetü ikhal ile babı hükûmetten

matlabı «Hürriyet Kasidesi» ve vatan için yazdığı «Vaveylâ» Abdülhak Hâmit te dahil olduğu halde hiçbir şairimizin yazamadığı derecelerde yüksek vatan şiirleridir. Abdülhamit zamanında Rusya muharebesi mağlûbiyetinden sonra şair Hikmetle müşterek yazdığı vatan manzumesi enfes bir şiir, «Cezmi» romanında mün-deriç «Terkibi Bent»te sonu âşıkane olmakla beraber yukardan aşağı vatanperverlik fikrinden mülhem ve yine misli mefkut bir manzumedir. Pek meşhur ve bütün «Müntehabat» mecmualarında mevcut olan bu manzumeleri buraya nakletmekten sarfı nazarla diğer şiirlerinden bazı parçaları misal olarak gösteriyoruz:

Kudret ettikte taallûk fıtratın ahkâmına,
Kahrı hak bir dev halketmiş esaret namına;
Âlemin çökmüş o siklet sinei aramına,
Dehşetinden inliyor her zerre hâlâ dinleyin!

Bizdedir teyidi hak, aşkı hamiyet bizdedir,
Feyzi istikbal için ümmidi millet bizdedir;
Nefsine sâyeylemektir sanma şanı âdemi,
Biz fedakâruz delili âdemiyet bizdedir!

Tuttu bir kıt'ayı akan kanım,
Çake çak oldu tigi bürranım,
Bayrağın parelendi, düştü yere,
Oldu her paresi cihana bere.
Bu mudur ruzu mahşerin şanı;
Ey mehi asumanı Osmanî,
Ne mehabetli inşikakm var!

Kurban edüp vücudümü ben ruhu millete,
Terkeyledim hayatımı fikri hamiyette;
Cismim ademde olsa da hunum boğar seni,
Vermem mecal ben sana halka kıyammete!

Mustafa Asım Bey

İtimat ettikçe âdem şanına, namusuna,
 Hiç ehemmiyet verir mi âlemin casusuna?
 İşte meydanı hamiyet, kaçma ey cellâdı zulm
 Ya seni mahveylesin mevlâ cihandan ya beni!

MAKALELER

Kemalin ilk mensur eserleri makaleleridir. Muharripliğe gazetecilikle başladığı için herşeyden evvel edebî ve siyasî makaleler yazmıştır. Üdebamızdan bazı zevat onun makalelerini ve mektuplarını bütün eserlerinin fevkünde addederler.

Sırf edebiyat noktai nazarından tetkik olununca görülür ki bu makalelerin üslûbu bir harikadır. Zamanına göre mütebeddil, mütekâmil fakat her zaman gayet müessir, bazan en büyük edipleri hayran edecek kadar müzeyyen ve âli; bazan bütün millete hitap edecek derecelerde sade, lâkin yine ruha nafiz bir harika!

Şinasinin «Tasviri Efkâr»da ihtiyar etmiş olduğu «secili, san'atli» üslûbu Kemal de evvelâ kabul etti, şu fark ile ki o üslûp ile de Şinasinin yazamadığı şeyleri yazdı. Elfaz ve tabirata müstenit bir lisana öyle derin, canlı, nükteli, iğneli, ezici, yıkıcı manâlar, okadar yeni, parlak, güzel hayaller; o derecelerde samimî, ulvî, şedit, rakik hisler yerleştirmeye muvaffak oldu ki her makalesi hazan yaprakları arasında açmış bir bahar çiçeğine benziyordu. Bilâhare bu «musanna ve müzeyyen» üslûbu tedricen terkederek en sade, en temiz, her manasile «millî» bir lisan ile türkçe yazdı. Öyle bir türkçe ki bugün lisanımız fevkalâde tekâmül etmiş olmakla beraber hâlâ Kemalin makale ve mektup lisanı kadar güzel türkçe yazılamıyor. Çünkü Namık Kemal lisandan ecnebi unsurları atarken bunların yerine türkçeyi getirmeğe mu-

vaffak oluyordu; bugünkü muharrirlerin ekserisi ise ecnebi unsurları atıyorlarsa da yerlerine yeni ecnebi unsurlar getiriyorlar, bilhassa fransızcadan istiane ediyorlar.

Makaleler arasında bir haylisi munhasıran edebîdir. Bunlarda Kemal eski edebiyatın bütün noksanlarını, kusurlarını izah ve yeni edebiyatı büyük bir vukuf, müstesna bir iman ile müdafaa eder. «Edebiyatı kadîme» taraftarları ondan yıldılar, huzurunda gittikçe küçüldüler ve nihayet sustular. Çünkü onların edebiyatını da kendilerinden iyi biliyordu ve hepsini birkaç «hamle-i sadıka» ile yerlere serdi!

Şimdi siyasî makalelerini anlatalım. Bunlar başlıca «Tasviri Efkâr, Hadika, Hürriyet, İhret» gazetelerile daha birçok gazete ve mecmualarda intişar etmiştir. Kemal bu makalelerle milletin irfanını, vicdanını okadar iyi, öyle mükemmel terbiye etti ki zamanında da, daha çok sonra da millet kendisine perestîş eder oldu. Süleyman Nazif der ki:

«Zamanında Namık Kemalın nasıl bir sultanı edep olduğunu ozamanı idrak etmemiş olanlar asla takdir edemezler. Bir sultan ki rikabı ümeme tasallûtta müstagna ve müteneffir, yalnız vicdanı ümmete hükmeder. Bir sultan ki önünde bir millet havf ile değil, heyecanı aşk ile titrer.»

İşte milletin bu heyecanı o makalelerin tesirile başladı ve vatanperverlik hissiyatı türkün çocuklarına kadar taammüm etti. Makaleler tahlil olununca iknaî kuvvetin fevkalâdeliği tebeyyün eder.

Hangisi mütalea olursa cami bulunduğu efkârın doğruluğuna, sağlamlığına itimat etmemek kabil olmaz. Kemal bu müthiş iknaî kuvveti birinci derecede kendi vicdanını dolduran hakikate perestîş ve vatana muhabbet hislerinden, sonra da o metin, o çok geniştir il-

mü irfanından alıyordu. Taassuba, cehalete, ahlâksızlığa, tembelliğe, lâkayitliğe, bütün mel'anelere ve bütün zâflara kendine milletini «Fedâî Kemal Bey» dedirtecek bir fedakârlıkla, bir kahramanlıkla hücum etti. Pağıahlar onun huzurunda titrediler, kalemını birdenbire elinden alamadılar. «Ulemayı din» namını alan mütebasbıs guruh ona karşı taassubu silâh olarak kullanamadılar, çünkü onların «ulûmu akliye ve nakliye»sine genç muharrir kendilerinden çok iyi vâkıftı ve icabında ağızlarına ot tıkayıverirdi. «Vükelâyı devlet» hatırıma riayet mecburiyetini hissettiler. Çünkü ta Esat Paşaların, Mahmut Nedim Paşaların zuhûruna kadar vükelâlık mevkiinde bulunanlar da kendisine hayran idiler. Munhasıran siyasiyata ait makalelerinde Kemal şedit bir muhacim olduğu kadar da bitaraf bir münakkittir. Buna delil olarak «İbret» gazetesinin 23 numaralı nüshasında yazdığı «Şark Mes'alesi» unvanlı makale gösterilebilir. Bu makalede Âli Paşanın bazı icraatı muabeze, birtakım muameleleri de takdir edilmiştir. Namık Kemal gittikçe daha müessir, daha ateşin olan, gittikçe milletin vicdanına hâkim kesilen makaleleriyle bütün yaralarına dokunmuş, bütün ahlâksızlıkları, zâfları göstermiş, bütün suiüstimleri anlatmıştır. Şimdi «Vatan» makalesini yazar, yürekleri yerinden oynatır; derken «Aile» makalesini yazar, millî hayatımızdaki noksanları gösterir; «Londra» makalesini yazar, türklere bir medeniyet cihanı tasvir eder, «Sây» makalesini yazar, halkı çalışmağa âşık eder!

«Hürriyeti Efkâr, İstikbal, İbret, Terakki, Haysiyet, Müsavat, Terbiyei Nisvan, Meslek Fikri, Maarif, Tabaat, Medeniyet ilâ sernamelerile münteşir birçok makalesi hep böyle ölüleri diriltecek, batılları gebertecek mahiyette, tesirli, sihirli, ateşli eserlerdir.

Girit Mes'alesi, Hasta Adam, Prusya Politikası, Av-

rupa Şarkı Bilmez ilâ.. unvanları ile pek güzide ve sırf siyasî makaleleri de çoktur. İki bin kadar makalesinin hangilerini söyleyeyim.

MEKTUPLAR

Bir edibin hakikî kemaline mektuplarını en büyük delil addedenler vardır, işte meselâ meşhur «Volter»in mektupları dehasma bürhan olarak gösterilir.

Bu fikrin ne dereceye kadar doğru olduğunu burada tetkik ve münakaşa edecek değiliz. Herhalde Namık Kemal'in mektupları edebî eserlerimiz arasında ebedî kalacak mahiyettedir. O her nevi mektup yazmıştır. Resmî, ilmî, siyasî, tenkidî, edebî, hususî, samimî, âşıkane, arifane, dostane, vatanperverane, lâtife, mizah, hezlü tezyif, teşhil, tariz, istihza vadilerinde yazılmış binlerce mektubu elde duruyor. Bunların hepsi birbirinden güzel, birbirinden nefistir. Makalelerde olan ikna kuvveti mektuplarda da tecelli eder. O ilmü irfan yüksekliği, o vicdanü iman metaneti, hususile o kendinden başka kimse de görülemiyen mümtaz vatan muhabbeti bu mektupların en ehemmiyetsizinde bile yaşar. Üslûbu ise okadar sade, tabiî, samimî olmakla beraber muhatapların şahıslarına göre öyle kat'î, şedit, mantıkî, sevimli, şaşaalı, krymetli, hasılı okadar kendine mahsus ve zihyattır ki şiirlerinde, makalelerinde olduğu gibi mektuplarında da muharririn şahsı, imzası olmasa da anlaşılır.

Kemalin bir mektubuna nailiyet ozamanın irfan erbabına göre bir şeref telâkki olunurdu. Millet'in, hususile gençliğin irşat ve tenvirinde mektupları da makaleleri kadar, belki daha ziyade amil olmuştur. Namık Kemal kendine yazılan hiçbir mektubu cevapsız bırakmazdı. Vatanın her köşesinden de onun menfalarına yüzlerce

mektuplar yağardı. Çocuk denilecek genç mektep talebesinden aldığı mektupların Kemalde ne büyük bir vicdan zevkı hâsıl ettiğini tariften âcizim. O öyle bir mektup aldıkça hemen işini, gücünü bırakır, çocuğa cevap yazar, mektuplarında gördüğü yanlışları pederane, müşfikane bir lisan ile ihtar, heveskârın gönderdiği eseri tashih eder ve mektubuna mutlaka birkaç teşvik, taltif kelimesi yerleştirdi. Edebiyat ve siyasiyatta olan muarızlarma, o köhne efkârü hissiyat taraftarı, vatan muhabbetinden mahrum, mutabashıs, menfaatperest, hasılı türk milletinin feyzü ikbaline düşman güruha lüzum gördükçe yazdığı mektuplar ise bu herifleri başlarma yağdırdığı yıldırımlarla yerin dibine geçirecek mahiyette olurdu. Okadar ki Kemalın böyle bir mektubunu alan adam onu kimseye gösteremezdi. Fakat Kemal mektubun bir suretini vatanperver dostlarına göndermekte kusur etmediğinden teşhir ettiği şahsın halü şanı mutlaka şuyu bulurdu.

Namık Kemalın otuz sene kadar hemen fasılasız bir devam ile yazdığı mektupları bir araya toplıyarak neşretmek kabil olsa edebiyatımıza pek âli bir abide rekzedilmiş olur ve ozamanın istibdat ile hürriyet, cehaletle irfan, taassupla hakikat mücadelelerinden doğan tarihi münevver bir hale içinde bu abidenin simasından tulû eder! Mektupların bir hayli nümunesi müntahabat mecmualarında münderiçtir.

RİSALELER

Devri İstilâ.— Osmanlı Devletinin devri istilâsını tasvir eder, gayet muciz, fevkalâde belîğ bir eserdir ki 1865 tarihinde neşrolunmuştur. Kemalın kitap olarak ilk neşrettiği eser budur ve kendisine pek büyük edebî

muvaffakiyet temin etmiştir. Çünkü müellif risalesini kudemanın da pek takdir edeceği müzeyyen bir üslûp ile ve bediî san'atlarla yazmış olduğu halde hiçbir noktada manayı lâfza feda etmemiş, bilâkis öyle gayritabiî bir üslûp ile de gayet yeni, güzel fikirler, hayaller ibdama muvaffak olmuş ve devri istilâ vakayininin bütün ruhunu okadar küçük bir risaleye sıkıştırmak harikasını göstermiş idi.

Barikai Zafer.—İstanbul fethini musavvirdir ve gayet mükellef ve musanna bir kadîm üslûp ile yazılmıştır. Okadar ki iyice anlaşılması için pek müstesna bir edebî vukuf icap eder. Kemal bu risaleyi kendisinin sadeliği iltizam etmesi kadîm edebî üslûba ve onun muhtaç olduğu ilmü irfana bigâne bulunmasından neş'et etmekte olduğunu iddia edenleri ilzamü iskât için yazmış ve bununla en şiddetli aleyhtarlarına bile kaleminin kudretini teslim ettirmiştir. Hatta Barikai Zaferile kudemayı âciz derekesine düşürmüş olduğunu kendisi bir mektubunda: «Edebiyatı atika veya faside taraftarları şu Barikai Zafere bir nazire yazsalar» sözlerle anlatır.

Rüya.—Hürriyet perisinin güneş gibi tulûundan bâhis musavvirane ve şairane bir eserdir. Zamanında çok sevilip beğenildiği gibi istibdadın en şiddetli devrinde de gizli gizli istinsah edilerek bütün gençlerin ellerinde dolaşmış ve meşrutiyetin ilânı üzerine tab'u neşredilince de binlerce kari bulmuştur.

Baharı Daniş.—Hintli Şeyh İna-yetullahın farisî eserinden tercümedir ve mukaddemesi edebiyatımızın acem edebiyatı ile münasebetinden bâhis olmak noktai nazarından ehemmiyeti haiz bir eserdir.

Palmir Harabeleri.—Bu da fransızcadan mütercemdir lâkin tab'olunmuş değildir.

Bunlardan maada hukuka, felsefeye ait ve yine fran-

sızcadan mütercem olarak nesredilmemiş ve bazıları yarım kalmış eserleri de vardır.

Renan Müdafaanamesi.—Meşhur fransız edibi ve filozofu «Ernst Renan»ın müslümanlık aleyhinde neşrettiği esere karşı kaleme alınmıştır.

Bu risaleyi Namık Kemal Midillide mutasarrıf bulunduğu sırada ve 1880 tarihinde yazdığı ve münderecatı islâmiyeti müdafaadan ibaret olduğu halde tab'ı ancak meşrutiyetten sonra müyesser oldu.

Eser Kemalın yaman muvaffakiyetlerinden birini teşkil eder.

Mukaddimei Celâl.—Ebüzziya Tevfik tarafından sansör belâsının tazyikı altında birçok yerleri nakıs olarak nesredilmiş idi. «Temaşa san'atı» hakkında tarihî ve edebî mütaleatı cami pek mühim bir eserdir.

TENKİT ESERLERİ

Namık Kemal nasıl bir münakkittir? Kendisinin edebî ve siyasî iki mesleki olduğuna göre iki nevi tenkit yazması tabiidir. Siyasî tenkitlerini siyasî hayatında anlatacağız. Edebî tenkitlerine gelince, bunları iki kısma ayırmak lâzımgelir:

1—Muarızlarımızın, hasımlarımızın eserlerine yazdığı.

2—Kendi meslekinde olanların asarı üzerine kaleme aldığı tenkitnameler.

Birinci kısımda Kemali amanvermez bir muhacim görürüz, bitaraf olmaktan çok uzaktır. Çünkü o «edebiyatı kadîme»yi kökünden sökmeğe, yerin dibine geçirmeğe karar vermişti; vatanın selâmetini bunda görüyordu. Bu gayeye irişmek için ne lâzımsa yaptı; tedrice riayet, kendi liyakatini ispat, nazariyelerini teyit, nihayet kudema-ya tapmanlara hücum!

Böyle bir meslek ihtiyar etmesinden dolayı Namık Kemali muaheze değil, kendisine teşekkür etmeliyiz. O tezyifü istihzada, kendi tabirince «tergimi ünuf»ta yekta bir kahraman olarak milletin necip ruhundan aldığı ciyadet ve kuvvetle türklüğü mutlak bir atalet halinde bırakıp duran edebiyatı kadîmenin erkânını yerlere sermişken vefatından birkaç sene evvel bir Hacı İbrahim Efendinin Abdülhak Hâmide, bir Muallim Nacinin üstat Ekreme biedebane hücum ettiklerini görmüştür. Ya kendisi bu hacı hoca güruhunu okadar şiddet ve kat'iyetle kahrü tedmir etmemiş olsaydı vatanım her köşesinde o mütefessih edebiyatı kadîmenin yüzlerce cahil taraftarı zuhûr edip durmaz mıydı?

Bu birinci kısımda İrfan Paşaya olan meşhur mektubu, daha bir hayli mektupları, makaleleri gösterilebilir. İkinci kısım tenkidî eserlerinde Kemal tamamen bitaraftır, hatta lütufkârdır. Çünkü kendi meslekinde olanların teşvikiyle vatanda yeni edebiyatın feyzü nurunu arttırmak gayesini takip eder. İşte Recaizade Ekrem Beyin Me prizon (Mes prisons) tercümesine, Hâmidin Nestren, Tarik tiyatrolarına ve bazı şiirlerine yazdığı tenkitler hep bu yolda eserlerdir. Bu kısımda yalnız Ziya Paşanın «Harabat» namile cemetmiş olduğu müntehabat mecmuası üzerine yazılmış «Tahrip ve Takibi Harabat» unvanlı risaleler istisna edilmek lâzımgelir.

Kemal bu iki risalede haylice garazkârlık göstermiştir; maamafih pek doğru mütaleaları da vardır.

TİYATROLAR

Kemalin tiyatroları «temaşa san'ati» noktai nazarıdan ehemmiyeti haiz değildir, bugün bunlara birer hiç te diyebiliriz; fakat yazıldıkları zaman nazarı itibara

alınmca hususile bu eserlerin muayyen bir maksatla yazıldığı düşünülünce hepsini takdir etmek zarurî olur. İzah edelim: Ozaman garp edebiyatında temsili eserler hep romantik idi; yani oyunlarda vak'aların birbirine irtibatından, tabiiyetinden, sahnede elzem olan hareketten velhasıl bugün bildiğimiz «temsili san'at» nazariyatının kâffesinden ziyade eserin lisanı «edebî» olmasına itina ediliyor. Bir de temaşa asarının yüzde doksanı bir fikre hizmet için muayyen bir maksatla yapılıyordu. İşte Kemal de bu yolu tutmuştur. Nasıl tutmasını ki bu yol onun için muazzez milletine hizmet için bir şahrah idi.

Bizde ilk «millî» tiyatroyu yazan Namık Kemaldir. Ondan evvel tercüme yahut tatbik suretile üç dört eser kaleme alınmış ise de hiçbiri türklükle alâkadar değildir ve sahneye vaz' olunmamıştır. Kemal bir taraftan «Vatan yahut Silistre» unvanlı ilk eserini yazdı, diğer cihetten Gedikpaşada bir tiyatro açmış olan Güllü Agop Efendi ile bir mukavele aktederek oyunlarının temsilini temin etti.

Vatan yahut Silistre.—İslâm Bey namında gönüllü bir kahramanın ozaman devletimizin elinde bulunan Silistre kalesini muhasara eden düşmana karşı nasıl fedakârane vatanperverlik ettiğini tasvir eder, tabii olmakla beraber gayet müheyyiç bir üslûp ile yazılmış bir telifidir.

Zavallı Çocuk.—Aile hayatımızda terbiye noksanından mütevellit bir faciayı musavvir ve gayet hazin bir oyundur.

Gülnihal.—Kaptan Paşa namında bir sancak beyinin zabıtlığını, katillliğini tasvir eder. Bu Kaptan Paşa padişahın başkası değildir ve oyunda zalim paşa bir kıyam neticesinde idam olunduğu gibi zalim padişaha da böyle muamele edilmek lâzımgeleceği zımnî olarak anlatılmış-

tır. Gülnihal tiyatro san'ati noktai nazarından diğerlerine tercih olunabilir.

Akif Bey.—Kahraman bir bahriye zabitimizin nasıl alüfte bir kadının pençesine düşerek ölüp gittiğini gösterir çok ibret verici bir eserdir.

Celâl.—Büyük bir islâm padişahı olan «Celâlettini Harezmsah»ın islâmiyet uğrunda gösterdiği harikaları, ihtiyar ettiği fedakârlıkları tasvir eder gayet ulvî, fevkalâde müheyyiç bir eserdir. Namık Kemal bu eserinde en mükemmel edebî nesrini yazmış ve şirinin en yüksek şahikasma çıkmıştır. Celâl istibdat zamanında gizli gizli sureti alınan ve gençler arasında intişar eden eserlerin belki birincisidir. Acemler, sonra da Mısırda bazı adamlar tarafından pek ziyade eksik, hatalı olarak tab'edilmiş ise de tiyatrodan oynanmamıştır. Esasen müellif bu eserini oynanmak değil, okunmak için yazmış idi. Buna «mükâlemeli roman» demek te kabil olabilir.

Kara Belâ.—Saraylardaki ahlâk fesadını göstermek için yazılmıştır. Tab'olundu ise de sahneye vazettirilmemiştir. Kemal'in en zayıf oyunu budur.

Görülüyor ki tiyatroların hepsi bir maksada hizmet emelile yazılmıştır. Acaba millî müellif bunda ne kadar muvaffak olabildi?

«Vatan yahut Silistre» oyununun aşağıda anlatacağımız gibi halk üzerinde pek büyük tesiri olmuştur. Diğer eserler de fevkalâde takdirlerle temaşa ediliyordu.

Kemal'in vefatından yirmi otuz sene sonra bile tiyatroları oynanılıp durdu.

ROMANLAR

Kemal tiyatrodan ne ise romanda da odur, yani roman da milletin fikrî, ruhî terbiyesine alet ittihaz etmiş-

tir. Fakat ozamana kadar Türklerin hikâyeleri masal kabîlinden yahut tasavvufî neviden şeyler olduğu düşünülürse onun içtimaî, tarihî mevzular üzerine edebî üslûp ile yazdığı iki romana zamanına göre pek büyük kıymet verilmek lâzıme geleceği teslim olunur. Bu iki roman şunlardır:

İntibah.—Aile hayatımıza ait bir hikâyedir. Tecrübesiz bir gencin bir alüfteye tutularak ne belâlara duçar olduğunu, sonra kendini pek ziyade seven genç haremînin kendi hayatını feda ederek beyi ölümden nasıl kurtardığını tasvir eder. Çamlıcanın tasviri gibi güzel sahifeleri cami bir eserdir ve sonu pek acıklıdır.

Cezmi.—Tarihe müstenit bir romandır. Mahir bir asker, gayet vatanperver ve şair olan «Cezmi» namında bir genç Üçüncü Murat zamanında İran ile vukua gelen muharebeye gider, birçok yararlıklar gösterir ve orada esir olan Kırım hanının biraderi Âdil Girayı kurtarmağa ve sevgilisi ve acem şahının hemşiresi Perihan ile beraber kaçırmağa teşebbüs ederse de muvaffak olamaz, isyan eden saray korucuları bunları şahın haremî Şehriyar ile beraber öldürürler, Cezmi de bu badireden bin belâ ile kurtulur. Romanın yalnız ilk cildi yazılabilmıştır.

Cezmi pek mühim bir eserdir; zira bundan evvel böyle hakikî tarih vak'alarından mülhem bir hikâyeye kaleme alınmadığı gibi bundan sonra da böyle bir tarih romanı yazılamamıştır. Bundan maada hikâyenin «yine o asır içinde idi ki» sözü tekrar edilerek kaleme alınmış tarihî mukaddemesi, romanda münderiç olduğunu yukarda söylediğimiz «Yüksel» manzumesi, cirit oyununun tasviri, Şehriyar ile Vezir Süleymanın muhakemesi gibi birçok parçaları lisanımızın ebedî kalacak yüksek edebiyat nûmunelerindedir.

Cezmi yine baştan aşağı kahramanlık, vatanperver-

lik, fedakârlık gibi ulvî hasletleri gayet tesirli ve canlı sahifelerde yaşatarak milletin fikrî vicdanını yükseltmek için yazılmıştır.

TARİHLER

Evrakı Perişan.— Yukarda söylediğimiz «Devri İstîlâ» risalesini müteakıben «Fatih»in «Sultan Selim»in «Emir Nevruz»un, «Salâhaddini Eyyubi»nin teracimi ahvalini cami olarak yazılmıştır. «Evrakı Perişan» bizde açık lisan ile yazılmış ilk tarih eseri addolunabilir. Herhalde hakikî manasile edebî lisan ile kaleme alınmış ilk tarihî eser budur. Eski tarih kitaplarının o soğuk san'atlerinden, o zelilâne tabasbuslarından tamamen ari olmakla beraber büyük kahramanlıkları, millî fedakârlıkları pek samimî bir üslûp ile tasvir eden bu kitap zamanında fevkalâde şöhret kespemiştir.

Kaniye Muharasası.— Milletimizin büyük kahramanlarından «Tiryaki Hasan Paşa»nın Kaniye kalesinde mahsur ve hertürlü muavenetten meysus olduğu sırada gösterdiği ulvî fedakârlıkları musavvir bir eserdir.

Osmanlı Tarihi.— Osmanlı Devletinin zühûrundan itibaren büyük milletimizin gaza meydanlarında nasıl bütün dünyayı hayretlere duçar edecek muazzam fütuhata nail olduğunu ve ozamanlara göre ne mükemmel ve âli teşkilât vücude getirdiğini velhasıl gerek askerlikte, gerek sair icraatta nasıl insaniyet tarihi sahifelerine ziynet verecek muvaffakiyetler elde ettiğini musavvir ve hem üslûbu, hem tarihe ait tetkikatı itibarile devri istilâmıza dair evvelce yazılmış bütün tarihlerden mükemmel bir eserdir. Hayfa ki Kemalî hususî hayatını anlatırken aşağıda söyleyeceğimiz gibi, ikmali müyesser olamamıştır. Meşrutiyet devrinde tab'ına başlanmış ise de elde mevcut kısmı bile itmam edilememiştir.

İslâm Tarihi.—Türk medeniyetinde amil olan islâm medeniyetinden bâhis ve Osmanlı Tarihine methal olarak Roma tarihinden itibaren yazılmağa başlanılmış olan bu tarih te ancak Kerbelâ Vak'asına kadar kaleme alınmıştır.

Kemalin bir müverrih olmadığı ve tarihi de millî maksada hadim etmek istediği şüphesizdir. Maamafih onun milliyet ve hürriyet gayelerine perestîşkâr olan ruhu tarihî eserlerinde büyük irfanına tamamen istilâ edememiştir. Bu eserlerin hiçbir tarih kitabında görülmeyecek kadar vâkıfane, bitarafane tetkikatı da cami bulunduğunu söylemeliyiz.

*
**

Şu tadat ettiğimiz asarımdan maada Namık Kemal'in telif ve tercüme suretile yazılmağa başladığı halde ikmal edilememiş bir hayli eseri hele ya muhataplarının vefat etmesinden yahut istibdat korkusu ile imha edilmesinden dolayı zayi olmuş pek çok edebî ve siyâsî mektubu da vardır. Herhalde Kemal asarının keyfiyeti kadar kemmiyeti itibarile de türk muharrirlerinin birincilerindedir.

EDEBÎ MAHİYETİ

Namık Kemal tam manasile «romantik»tir .Fransada eski «klasik» edebiyatın esaret zincirlerini kırarak fransız milletine gayet yüksek, ruhlı, yeni fikirler, fevkalâde ulvî, müstesna, parlak hayaller ve şedit, samimî, rakik hislerle malâmal yeni bir edebiyat cihanı bahşetmiş olan Viktor Hügo ne ise Türkiyede de Kemal odur ve kendisi hiç şüphesiz Türklerin en büyük edibidir. Ba-

zı fikirlere göre Namık Kemal büyük bir edip, bir san'atkâr değil, büyük bir «inkılâpçı» imiş. Böyle diyen zevata sorarız: inkılâbı ne ile yapmış? Mütevassıt bir şirü edebiyat ile mi? Şayet böyle denilirse yine sorarız:

Mütevassıt hatta âli şairlerimizin, ediplerimizin Kemalden başka hiçbiri inkılâpta müessir addolunmuyor, bunun sebebi nedir?

Lâkin bu bahiste daha fazla tevakkuf etmiyeceğiz ve Namık Kemal hakkında büyük mütefekkirlerimizin, ediplerimizin, bir de edebiyat muallimlerinden bazı zevatın efkârü mütaleatını buraya nakletmekle iktifa edeceğiz:

İlk İnönü muzafferiyeti üzerine muharrir tarafından yazılan telgrafa cevaben büyük Gazi Hazretlerinden alınan telgrafname:

Dersaadette Namık Kemalzade Ali Ekrem Beye

Anadolunun ruhu bütün feyzi mukavemetini âbat tarihten almıştır. Bize bu mukaddes feyzi nefheden ervahı ecdat arasında mükerrer babanızın büyük mevkii vardır. Mecruh vatanın halâsü istiklâli için ölmek yolunda bugünkü nesle talimi fedakârî eden büyük Kemal hakkında tekriri tazimata vésile olan telgrafnamenize arzı şükranı mahsus eylerim efendim.

Türkiye B. M. M. Reisi
Mustafa Kemal

«Kemal, nazarı hakikatte tarizden masun olduğu gibi müdafaa olunmak ihtiyacından da münezzehtir. O mecmuai kemalâta nazir ne gelmiş ne de gelmek muhtemeldir.»

Abdülhak Hâmit

Namık Kemal olunca muhalif ne dersiniz?
Bişek onun kemalini takdir edersiniz.

Dünya seferlerinde bu dâhiye daima
 Millet, vatan muhabbeti olmuştu rehnüma.
 Osmanlı âleminde o sahiphuruç idi.
 Millet, vatan muhabbetinin belki mucidi.
 Hürriyetin müdafii yektası herzaman,
 Hem bir dehayı şirü edep, hem de kahraman.
 Cengâveranedir edebiyatta hizmeti,
 Gösterdi müstebidde o er hakkı ümmeti.

Abdülhak Hâmit
 «Tayıflar Geçidi»nden

«Zavallı Kemal, zamanımızda kadri bir türlü biline-
 medi. O Kemalın ki hakikaten sevabıkta naziri gelme-
 miş olduğu gibi bundan böyle geleceği de şüphelidir.
 Belki ilerde bir Kemali edebiyat daha gelebilir, fakat bu
 mecmuai mekârimü âliyat gelir mi? bilmem.»

Recaizade Ekrem

«Bence Kemalın dehası da türktür, nakiseleri de
 türktür. Onda bir cihangirlik vardı.»

Sami Paşazade Sezai

«Nesri edebî Namık Kemalle, inkılâbı nazmî Hâmit-
 le başlar. İkisi de romantiktir.»

Cenap Şehabettin

«Vatanında an'änenin, hurafatın hasis ve pis menafii
 ve ihtirasatın doğurduğu ve yaşattığı bir istibdadı idare-
 ye ilk isyan eden, ümmetin idraki önüne çekilmiş per-
 deyi ilk koparıp parçalıyan, milletinin destü payına des-
 ti âsar ile bağlanmış zinciri kırmağa ilk teşebbüste bulu-
 nan, hasılı koyun sürüsünün fevkimde birer mevkii eş-
 refiyetleri olduğunu efradı kavmine ilk haber veren Türk
 Namık Kemaldır.»

Süleyman Nazif

«Şark tarzında yazdığı zaman o vadinin en büyük şairidir. Hâmidi taklit edince ise düştü. Tiyatro tenkilerine bakılsa mütevassıt dereceyi bile tutamaz. Fakat onun haricindeki eserlerinde Kemal zatı asarından, asarı zatından büyük bir harikadır.»

Süleyman Nazif

«Şinasi, Kemal hatta Ziya Paşa memleketin hayatına taallük eden mes'elelerle uğraştılar.»

Köprülüzade
Mehmet Fuat

«Edebiyat bir iman, bir aşk, kutsî bir kudrettir. Tanzimat devrinde bu muhtelif kuvvetleri en iyi temsil eden Kemal oldu. Kuvvete, zulme karşı kafa tutmanın zevkını öğreten Kemaldır.»

Hamdullah Suphi

«Kemal Beyin hayatı edebiyedeki mevkiî diğer hiçbir edibimizden gerikalmıyacak kadar yüksektir; fevkalâde müstesna bir fıtrat, deha denilebilecek bir ihatai ulvîye, parlak, ateşin, vâsi bir muhayyile, kuvvetli, şedit, ulvî bir hassasiyet, kat'î, metîn, âli bir müfekkire sadeliği nisbetinde yüksek, parlaklığı kadar vazih, manidarlığı derecesinde ahenktar bir üslûp, lisana amik bir nüfuz, şiriyetle ve manayı edebiyata hakikî bir vukuf Kemal Beyi müceddidini edebiyemizin en parlak ve ulvî timsali haline koymuştur.»

İbrahim Necmi

«Kemal Beyin üslûbu beyanı pek parlak ve adeta emsalsizdir. Bu üslûpta teceddütperverana mahsus olan vuzuh, sarahat, kat'iyet şark edebiyatına has şaşaa, ahengü letafet ile imtizaç etmiştir. Bir surette ki yazıları en muğlâk ve çetin mesaili ilmiyeden en basit ve sade havadisi yevmiyeye kadar her mevzuda «sehli mümteni»

sayılmış ve herkes bu üslûbu nevinü bedîi taklit ve heves ettiği halde kimse tanzirine muvaffakiyet davasına bile çıkamamıştır.»

İbrahim Necmi

«Kemal okadar büyüktür ki kendisi kadar büyük dâhilere başka milletlerin tarihlerinde de az tesadüf edilir. Bugün siyasiyattan, yarı idareden, ertesi gün iktisattan, içtimaiyattan bahis mecburiyetinde bulunmuş, milletin kanunu esasisine kadar karışmış olan bir inkılâpçıdan san'ati tahkiyenin bütün kavaidü nazariyatını istemek kadar kısa nazarlılık olamayacağı için Kemal Beye «büyük bir dâhi»den başka bir sıfat vermek kabil olamaz.»

Muhittin

SIYASÎ HAYATI

Kemalin ta dokuz, on yaşlarından itibaren küçük, büyük kalbinde vatanperverlik hissiyatını tevlit eden esbabü avamil, yukarda anlattığımız gibi, ne kadar müteaddit, müessir ise gençliğinde onu siyasî hayata sevken sebepler de o derecelerde etraflı, tesirli olmuştur:

Zaman inkılâp zamanıydı; «ya inkıraz ya teceddüt» fikri memleketin bütün idrak sahibi vatanperverlerinde hâkim olmuştu, teceddüt harekâtı da batı, fakat mütemadi surette devam ediyordu. Lâkin vatanın ihtiyacına artık kâfi gelmiyen «Tanzimat» ıslahatının hakkile tevsi ve teşmili için «meşrutiyet»i ilân ettirmek böyle batı ve muslihane bir teceddüt hareketile nasıl kabil olabilirdi?

Bunu takdir eden bir vatanperver zümre Abdülmeccidin hal'ine ait olarak akim kalan bir teşebbüsten son-

ra 1861 de cülûs eden Abdülâzizin de bir müstebitten başka birşey olmadığını görmüş ve kanunu esasî ilân olunmadıkça vatanı kurtarmak kabil olamayacağını anlamıştır. Bu vatanperverler 1865 te «Yeni Osmanlılar Cemiyeti»ni Ayetullah, Nuri, Reşat, Sağır Ahmet Beyzade Mehmet gibi bazı zevattan mürekkep olarak teşkil ettiler. Namık Kemal Sofyadan avdet ettikten sonra «Tasviri Efkar» gazetesinde makaleler neşrettiği gibi ozaman memleketin en güzide gençlerine içtimagâh olan Babıali tercüme odasına da memur olmuştur. Burada pek değerli insanlarla muarefe peyda etti; Sadrazam Âli, Hariciye Nazırı Fuat ve Arifi Paşalar gibi hükûmetin en yüksek mevkilerinde bulunan zevatın da teveccühlerini kazandı. Bir taraftan da «Yeni Osmanlılar Cemiyeti»ne dahil oldu. Pek az zaman sonra cemiyetin faal ruhu kendisi idi. Okadar ki Veliâht Murat Efendiye meşrutiyetçi bir padişah olarak yetiştirmek, ona vatanını sevdirmek, kendi hakikî menfaatini öğretmek için cemiyet azasından birinin Murat Efendi nezdine tayini takarrür edince cemiyette cereyan eden müzakere neticesinde bu hizmete Namık Kemal bilittifak intihap edildi ve Murat Efendinin oğlu Salâhaddin Efendiye muallim namile veliahtın mürebbiliğine o memur oldu. Görülüyor ki genç Kemali memlekette başlıyan siyâsî cereyanın başına geçirmek için bütün esbap müheyya idi.

Milletin «Fedaî Kemal Bey» dediği genç az zamanda bütün ümitlere, bütün emellere müşahhas bir misal olmuştur. Artık herşey o idi ve herşey ondan bekleniliyordu. Kemal de unumun bu emniyet ve muhabbetine ulvî liyakatini her işile, her sözile genç yaşından ömrünün sonuna kadar ispat etmiştir. O:

Milletin mümkün müdür inkâr hakkı nimetin?
Kelpten alçak mıyım insanlık unvanıyla ben?

derken milletin kendi hakkındaki bu emniyet ve muhabbetini kastediyordu. Kemalın milletine vakfettiği iki kuvveti vardı: natıkası, kalemi. Bu natıkanın en büyük tesiri Veliht Murat Efendi üzerinde görölmüştür. Veliht az zamanda Kemale meftun olmuştu. Bu meftuniyetin ne kadar ciddî ve samimî olduğuna ben en kat'î delâil ile vâkıfım.

Kemal de Sultan Muradı, daha doğrusu Sultan Muradın şahsında «milletin muradı müşahhasını» severdi. O veliahtı hürriyet ve milliyet fikirleriyle terbiye etmiş, onun kalbinde vatan muhabbetini yüksek bir derecede uyandırmış olduğuna kanî idi.

Hususî hayatını anlatırken birkaç misalini göstereceğim gibi Kemalın natıkası da kalemi kadar canlı, kuvvetli, sevimli, nükteli hasılı her meziyeti cami idi.

O harikulâde zekâsından alelhusus o büyük vicdanından aldığı feyizler ile tekellüme başlayınca kendisine yazdığım mersiyede dediğim gibi:

Kim dinledise nutkunu hayran olup dedi
Mutlak bugün şu ümmet için zatıdır imam

beytinin maali tahakkuk ederdi.

Kemalın vatan endişesile, millete hizmet emelile söz söyledikçe bütün insanî zâflarına galebe etmeği ve lüzumuna göre ihtiyatkâr, mukni, nükteperver, âlim, şair, mütedeyyin, cür'etkâr olmağı da bilirdi. O müstesna fıtratının bu tecelliyatı sayesinde ki zamanında hangi meclise dahil olsa herkes bir mülhem, bir peygamber huzurunda bulunuyormuş gibi kendini hürmetü muhabbetle dinler, vatanın dertlerini, milletin sefaletlerini tasvir ederken bütün ruhunun heyecanları, irfanının tecellileri arasında bir şelâle gibi döküp saçtığı hakikatleri herkes adeta canına yerleştirir idi.

Kemalın natıkasile milletine ettiği hizmet, bittabi

mahdut, fakat mümtaz insanlara munhasır olarak kale-
m ile olan hizmetinden aşağı değildir demek doğru olur.
Kalemine gelince o, siyasî sahada şimdi bir ejder, şimdi
bir necip küheylân gibi cevelân eder; derken tannaz bir
kebuter şiveli bir bülbül olur. Zulmün kalelerini bir
hamlede yıkan bir kahramandır, milletin fikrini yıldız-
lara kadar uçuran bir ankadır. Mahzun vatanın yaralı
yüreğini ipek kanatlarile saran bir melektir.

1867 senesine doğru hükûmet «Yeni Osmanlılar Ce-
miyeti» erkânından bazı zevatı tevkif ettirdi ve Ziya Pa-
şayı Kıbrıs mutasarrıflığına, Kemali de Erzurum vali
muavinliğine tayin ile İstanbuldan teb'ide kalkıştı.

Bunlar memuriyetlerine gitmediler ve ozaman Av-
rupada bulunan Mısırlı Mustafa Fazıl Paşanın davetine
icabetle Avrupa firara muvaffak oldular.

Namık Kemalın Avrupa hayatı hem kendi şahsı, hem
türk milleti için fevkalâde ehemmiyeti haizdir. O Avru-
pada hertürlü zevku safadan uzak kaldı.

Kendisile beraber bulunan arkadaşlarından Nuri
Beyin, Reşat Paşanın bana anlattıkları gibi Kemalın
Avrupa hayatı hayretlere şayan derecede nezih, munta-
zam, sâyü ilme munhasır idi. Onda vatan aşkı her arzu-
ya, her hevese galebe ettiği için Avrupada hayatını bu
mukaddes aşka vakfetmiştir. 1868 senesinde Ziya Paşa
ile müştereken «Hürriyet» gazetesini neşre başladı. Bu
gazete hükûmetin bütün takayyüdatına rağmen İstanbula
girer, elden ele dolaştıktan, hatta vükelâ tarafından da
mütalea olunduktan sonra vatanımızın en uzak köşele-
rine yetişir idi.

Kemal Avrupada gazete çıkarmakla iktifa etmedi,
kendi malûmatının tevsüine de çalıştı. Fransız ve ecnebi
edebiyatlarını mükemmelen tetkik, hukuk, iktisat fen-
lerini zamanın büyük ulemasından tahsil etti. Tarihi,
tarihin bilhassa inkılâplara ait kısmını biletraf tettebbü

eyledi. Bir derecede ki şarka müteallik ilimlerde nasıl bir üstat ise garbe müteallik içtimâî ilimlerde de öyle bir âlim oldu. Kendisi ilmen bütün arkadaşlarından hatta üstat Şinasiden yüksektir.

«Hürriyet» evvelâ Londrada neşrolunuyordu. Bilâhare Cinevrede intişar etmiştir. «Hürriyetin» iki senelik hayatı oldu. Lâkin sonraları «Yeni Osmanlılar Cemiyeti»nin azası arasında ihtilâfat baş gösterdi, Mustafa Fazıl Paşa İstanbula döndü, Kemal de «Hürriyet»ten çekildi. Kemal 1870 Fransız—Alman muharebesinin zuhûrundan dolayı Bürüksele gelmiş, oradan da Viyanaya azimet ederek altı ay kaldıktan sonra Viyana Sefiri Halit Şerif Paşanın tavassutu ve ilân edilen affi umumî üzerine İstanbula avdet etmiştir.

Gelir gelmez vatanperverane neşriyatına tekrar başladı. Evvelâ Ebüzziya Tevfikın gazetesini olan «Hadika»ya makaleler yazdı ve bir müddet sonra Nuri, Reşat, Ebüzziya Tevfik Beylerle müştereken «İbret» gazetesini neşretti.

Hükûmet Kemale ve arkadaşlarına karşı müsamahakâr olmakla beraber «İbret»in neşriyatından nihayet endişeye düştü. Kemali Gelibolu mutasarrıflığına, arkadaşlarını da birer memuriyetle İstanbuldan uzaklaştırdı. Lâkin «İbret» tatil olunmamıştı. Hatta Kemal Geliboludan B. M. (başmuharrir) harflerile imzalayarak «İbret»e muntazaman makaleler gönderiyordu. Gelibolu mutasarrıflığında ancak iki ay kaldı, sonra istifa ederek İstanbula döndü, yine «İbret»teki neşriyatına devam etti. Fakat gazete neşriyatı ile millete hizmet etmekten menolunacağını anlayınca tiyatroyu halkın fikrini tenviye vasıta ittihaz etmişti. Evvelâ söylediğimiz «Vatan yahut Silistre» oyunu Gedikpaşa tiyatrosunda oynatıldı. Halk bu oyundan okadar heyecana geldi ki tiyatroyu «Yaşamın Kemali millet» avazelerile çınlattı. Müellifi

kaç defa sahneye çıkardılar, uzun uzadıya alkışladılar. Tiyatrodan bir araba ile evine avdet etmiş, adeta kaçmış olan Kemali yüzlerce insan, ellerinde fenerler, sokaklarda arayıp duruyorlardı. Böyle bir tezahüre saray lâkayt kalamazdı. «İbret» lâğvolundu. Kemali ve diğer «İbret» muharrirlerini de tevkif ettiler, üç gün sonra Namık Kemal Abdülâzizin 1290 (10 nisan 1873) tarihli fermaniyle Magosa kalesinde kalebent edilmek üzere Kıbrıs adasına nefyolundu.

Magosa Kemali öldürebilmek için bililtizam ona menfa tayin olunmuştu. Havası gayet vahim idi. Kemal orada küçük bir odanın içinde türlü türlü hastalıklar çekerek, hele sıtmadan aman bulmıyarak tam üç sene herşeyden mahrum bir halde yarı aç yarı tok yaşadı. Bütün bu zaruretlere, mahrumiyetlere, hastalıklara rağmen yine zerre kadar meyus olmadı.

Zavallı Çocuk, Gülnihal, Akif Bey oyunlarını Magosa zindanında yazmıştır.

Abdülâziz nihayet halolunmuş; Beşinci Murat cülûs ederek Kemal bittabi derhal ıtlak edilmiş; İstanbula gelmiş ise de kendi yetiştirdiği, iclâsında da belki en büyük amil olduğu padişahı mecnun bulmuştur.

Kemal bir saika gibi hiç beklemediği halde başına düşen bu müthiş belâ üzerine İstanbulda günlerce hastalandı, adeta kanlı yaşlar döktü; maamafih vatanın atisinden meyus olmadı.

Çocukluktan niçin dureylesin insanı istidat
Eğer her matlabın tahsiline feryat lâzımsa

beytini kanlı gözyaşlarını pek çabuk kurutarak ve bu hükûmet başında hürriyet taraftarı zevatın bulunmasından, Veliâht Abdülhamit Efendinin de kanunu esasının ilânını kabul etmesinden ümide düşerek yine hamiyet meydanına atılıyor; teşkil olunan kanunu esasî encüme

Ziya Paşa ve Namık Kemal Kanunu Esasi Encümeninde

ninin faal ruhu oluyor. Mithat Paşa kendisini Şûrayı Devlet azalığına tayin ettiriyor. Yeni padişah ise Kemali haftada iki üç defa huzuruna kabul ederek millete tam bir hürriyet vermek için nasıl bir kanunu esasî yapmak lâzımeleceğine dair onunla müşaverelerde bulunuyor, hatta işte Mütercim Rüştü Paşayı kâfi derecede hürriyet taraftarı bulmadığından onu sadareten azil ile Mithat Paşayı sadarete getiriyor!

Acaba Namık Kemal Abdülhamidin bu Makyavelce hilelerine kanmış mıydı? Hayır: vatana taallûk eden hiçbir işte onu aldatmak kabil değildi.

Bundan maada dessay Abdülhamidin halü şanını evveldenberi pek iyi bilirdi.

Birkaç kere Mithat Paşanın nazarı dikkatini celbetmiş ise de «Ne yapabilecek? elinde hiçbir kuvvet yok» cevabını almıştır.

Hayfaki Abdülhamit bu kuvveti kendi padişahlığında bulmuş ve son dakika kanunu esasîye «hükûmetin emniyetini ihlâl edenleri hudut haricine çıkarmak salâhiyetini padişaha veren» yüz on üçüncü maddeyi ilâve ettirmiştir.

İşte müstebit padişah bu madde mucibince Sadrazam Mithat Paşayı azil ve Avrupaya teb'it etti. Hürriyetperverlerin reisi böylece İstanbuldan çıkarılınca hürriyetin en büyük müdafii olan Kemal de payitahttan uzaklaştırılacağı bedihî idi. Şukadar ki Abdülhamit çok kurnaz bir insandı, ahvale pek iyi vâkıf olduğundan Namık Kemalın millet arasında şöhretini, halkın kendisine muhabbetini nazarı itibara alarak onu biraz daha oyalamağı münasip gördü. Rusya muharebesi başlamıştı, İstanbulda bir «Hediye Askériye Cemiyeti» teşekkül etti. Padişah Kemali bu cemiyete de aza tayin ederek hakkında gûya teveccühünü gösterdi. Tam münasip vaktini buldu.

ğuna kannat hâsıl edince de Kemalın tevkif edilmesini ve muhakeme altına alınmasına irade buyurdu!

Onu kanunen mahkûm etmeden hakkında bir karar ittihaz etmekten hâlâ çekinmiyordu.

Namık Kemal Damat Mahmut Paşa vasıtasile takdim olunan bir jurnal üzerine tevkif edilmiştir. Jurnalın mürettibi «altıncı Kostaki» isminde bir rumdur. Gûya Kemal bir mecliste «Eşşeyü lâyüşenna, illâ fekad yüşelleş» [1] mısramı okumuş, bundan maksadı da iki padişalı halolunduğu gibi üçüncüsü de halolunur demekmiş ve vatanda cümhuriyet ilânına çalışıyormuş. Jurnal iyi tertip olunmuş, yalancı şahitler de tedarik edilmiş idi. Artık bütün nüfuzu kuvveti ele almış olan padişahın teveccühünü kazanmak için de Namık Kemali mahkûm edivermek kâfi olacaktı. Lâkin işte bu esbabın hiçbirisi büyük bir vicdana zerre kadar tesir etmedi. Kemali muhakeme edecek mahkemenin reisi olan Sami Paşazade Suphi Paşa onun beraetine karar verdi. Suphi Paşaya Namık Kemal, kendi beraetine karar vermesinden ziyade, vatanımızda bir adalet mevcut olduğunu Abdülhamit kadar kindar bir hükümdara karşı gelerek ispat etmiş olmasından dolayı minnettar idi. Bu vicdanî minnet ve şükran Kemalın ailesi efradına da mefharet mirası kalmıştır. Abdülhamit Suphi Paşa merhumun bu celâdetinden ürkütü. Çok müşkül mevkide kalmıştır; henüz kanunu esasiye riayet eder gibi görüldüğü için Kemali, mahkemenin beraet kararına rağmen, Abdülâziz gibi bir ferman ile nefyedemezdi. Düşündü, onu mahkeme kararından sonra aylarca hapis hanei umumîde tutarak düşündü, nihayet yeni, maskara bir tabir bulmakla gûya işin içinden çıktı. Kemal menfi değil, «ikamete memur» olarak «Midilli» adasına gönderildi. Abdülhamit ona hazinei hassasından beş bin kuruş maaş ta tahsis etti.

[1] Birşey ikileşmez, ancak üçleşmek şartile iki olur.

Namık Kemal Midilli adasına nefyolunduğu zaman

İki buçuk sene kadar zabıta nezareti altında ikamete memur olduktan sonra Kemal Midilli mutasarrıflığına tayin olundu. Bu memuriyeti dahiliye nezaretine gelen Mahmut Nedim Paşanın Sultan Hamide «Kemal Beyi Midilliden firar ettirmemek için en müessir çare kendisini Midilliye mutasarrıf tayin etmektir. Bir kere devlet hizmetine girerse memuriyetine hayatını vakfeder» mütaleasını arz ve padişahın da bu mütaleayı kabul etmiş olmasından dolayı vukua gelmiştir. Filhakika Kemal Midilli mutasarrıfı olunca vatanın velev küçük bir cüz'ünde vatana hizmet etmeği vicdanınca bir farıza hildi ve yüksek bir idare adamı olduğunu da türklüğe pek nafi icraat ile ispat etti. Lâkin Midillide beş buçuk sene mutasarrıf kaldıktan sonra artık rum ahali ona tahammül edemez oldu. Aleyhinde mahzarlar tertip edildi.

Cezairi Bahrisefit valiliğine tayin olunan Arap Hak-
kırı Paşa da onun Rodos mutasarrıfı ile becayişini arzettiğinden Kemal Rodos mutasarrıflığı ile Midilliden kaldırıldı.

Rodos adeta ahaliden hali, (Midilli kadar bir cezire olduğu halde nüfusu yirmi altı bin kişiden ibaret idi) idaresi âsan bir memleket olduğu için Namık Kemal burada pek mühim addettiği (Osmanlı Tarihi)ni yazmağa başlamış ve (devri istilâ) kısmını ikmal edince buna methal olarak yukarda bahsettiğimiz (İslâm Tarihi)nin de bir kısmını yazmıştı. Lâkin hususî hayatını anlatırken söyleyeceğimiz gibi Abdülhamidin vehmini uyandıran adı bir hâdiseden dolayı Sakız mutasarrıflığına naklolundu. Orada ise İslâm Tarihini biraz daha ilerletmekten başka hiçbir şey yapamadan irtihal etti.

SİYASÎ MAHİYETİ

Namık Kemalın siyasî mahiyeti edebî hüviyeti kadar muazzamdır. Daha doğrusu edebî mahiyeti siyasî hüviyetinin neticesidir. O kalemile hürriyet fikrini bütün münevver halkın idrakine yerleştirmiştir. Âli mekteplerin talebesi Kemale perestîş ederlerdi. Harbiye, Bahriye, Tıbbiye, Mülkiye mekteplerinde onun eserleri hergün şiddeti artan memnuiyete rağmen gizli gizli okunur, hatıta Kemalın bir sahifesini okumak için mektepten tart, Trablusgarp çöllerine nefyolunmak göze alınırdı. Askerlik âleminde de Kemal vatanperverliğin, kahramanlığın, fedakârlığın en büyük timsali addolunurdu ve bütün za-bitlerimiz ona adeta perestîş ederlerdi.

Abdülhamit Namık Kemali adalarda mutasarrıf namile menfi tutarak nezareti altında bulundurmakla beraber kalemini kâfirane bir tedric ile felce uğratmıştır. Kendisinin vefatından sonra ise namının zikri bile memnu olmuştu. Eski maarif nezareti civarında bir hamamın külhanında ihrak edilen «evrakı muzırre»nin cetveli haftada bir kere hakipayı şahaneye takdim olunur ve Kemalın eserleri, matbu ve maruf eserleri bu cetveli doldururdu. Lâkin:

Ne mümkün zulm ile bidat ile imhayı hürriyet
Çalış idraki kaldır muktedirsən âdemiyyetten

Kendisi öldürüldü, ismi matbuattan tayyolundu,
eserleri yakıldı, fikri yine kaldı!

Türk milletinin teceddüt ve inkılâbını yapan onun fikri, onun ruhudur ve işte Namık Kemalın asıl siyasî mahiyeti budur. Maamafih inkılâpta filî olarak ta amil olmuştur. Sultan Muradı yetiştiren odur, Mithat Paşaya

müessir olan odur; «Yeni Osmanlılar Cemiyeti»ni yaşatan odur, ordunun en mühim erkânını kazanan odur.

Kemal İstanbulda iken görüştüğü inkılâp erkânına en rehakâr fikirleri ilkaya çalıştığı gibi Magosa zindanından ve hatta Midilliden gizli vasıtalarla bunları tenvir ve irşat etmiştir. Hayfaki efkârının ekserisini kabul ettirememiştir. Şurasını kat'î surette temin edebilirim ki meşrutiyet inkılâbı munhasıran Namık Kemal'in reyile yapılmış olsaydı Abdülâziz daha evvel halolunur, Abdülhamit elleri, kolları bağı olarak padişahlığa getirilir, Türkiye en mükemmel kanunu esasîye sonra da cümhuriyete nail olarak dünyanın pek muazzam bir devleti halinde payidar olurdu. Çünkü Namık Kemal'de vatan aşkı âlemin tarihinde misli ender bir derecede âli ve ciddidir. Kendisinin vatanı kurtarmaktan, vatanın evlâdını hürriyete, refahü saadete nail etmekten başka hiçbir şahsî emeli garezî de olmadığından vatana ait her fikri çelik gibi, kendi kalbî gibi metîn, her hissi elmas gibi, kendi vicdanı gibi berrak idi. İlim ve irfanı ise bilfiil inkılâbı vücude getiren Rüştü Paşaların, Mithat Paşaların, Hüseyin Avni Paşaların ilim ve irfan seviyelerinden çok yüksekti.

Etmedim ikbali zilletcuyu dehre iltifat

Taliimden gördüğüm bin iltifatım rağmen

beytini yazan Namık Kemal ne bir sadrazam, ne de bir nazırdır, sadece Namık Kemal idi. Böyle iken koca bir inkılâpta, hemen yarı ömrü mahpeslerde, menfa-larda geçmesine rağmen, en büyük amil olması türk tarihinde namını ilelebet payidar edecek kahraman bir muvaffakiyettir.

*
* *

Namık Kemal'in edebî ve siyasî hayatında pek çok arkadaşı vardır. Onun zamanı cidden büyük bir teceddüt devri idi ve Kemale vatan uğrunda cihadında muin

olacak gayet güzide insanlar yetişmişti. Bunların cümlesini tatad edemeyiz, en mühim şahsiyetleri söyliyelim:

Edebî sahada üstadı Şinasiden sonra arkadaşları Ziya Paşa, Recaizade Ekrem, Abdülhak Hâmit, Sami Paşazade Sezai Beylerdir. Bu zatlerden Ziya Paşa ile aralarında ihtilâf zuhûr etmiş ise de bu, uhuvvetlerini ihlâl edememiş ve Kemal «arşa in'itaf eden Ziyasına» hazin hazin ağlamıştır. Ekrem Beyin ahlâkî fezailine ve edebî iktidarına Kemalın büyük bir incizap ve itimadı vardı. Hâmide gelince, Namık Kemal onun dehasını herkesten evvel takdir etmiş, ona hitap için namından başka bir kelime bulamadığını söylemiş, onu mütearrızlara karşı kahharane müdafaa eylemiştir. Edebiyatta herşeyi Şinasi ile Hâmit yaptığını ve kendisinin arada bir noktai ittisal olduğunu mütevazıane beyan eden Kemal, Hâmidin dehayr bülendine hakikaten hayran idi.

Sezai Beyi de çok severdi. «Sergüzeşt»i aldığı zaman günlerce elinden düşürmemiş, takdirlerini söyliye söyliye bitirememişti. Fakat Namık Kemalın en ziyade sevdiği insan kendisine damat olan Menemenlizade Rifat Beydir. Rifat Bey edip değil ise de pek iyi edebiyatşinasıdır. Bundan maada zamanın en vatanperver genci idi. Hamiyet kanile çarpan kalbi onu Namık Kemale herkesten ziyade meftun ediyordu. Büyük edip hapishanei umumide tevkif olunduğu gün kendisile hiç görüşmemiş iken bütün memnuiyetleri kırarak adeta cebren hapishaneye giren ve Kemali ilk ziyaret eden Rifat Bey olmuştur.

Dâhi vatanperverin siyasî hayatında büyük noktai istinadı Mithat Paşa, ikinci derecede itimat ettiği zat Süleyman Paşa, en kıymetli arkadaşları da Mehmet Bey, Reşat Paşa, Nuri Bey, Ebüzziya Tefvik Beydir.

HUSUSÎ HAYATI

Namık Kemal gayet büyük, yuvarlak başlı, pek yüksek alınlı, pembe çehreli, hiddetlendikçe çatılır az eğri kaşlı, koyu elâ gözlü, irice burunlu, fevkalâde güzel ağızlı; kırk yaşından sonra siyah denilecek kadar koyulaşmış, uzunca kumral sakallı; kısaya mail orta boylu; şişmanca, omuzları geniş, elleri, ayakları küçük bir insan idi.

Burnunun sağ tarafında attan düştüğü zaman hâsıl olan yaradan kalma bir çizgi vardı. Mizacının asabî, demevî olduğunu doktorlar söylerdi. Pek nadir hiddetlenir, fakat hiddeti uzun devam eder ve burnundan kan boşanarak nihayet bulurdu. Simasındaki ilâhî cazibeyi tasvirten âcizim. O ulvî simada namütenahi manalar doluşırdı, hele gözleri mükemmel bir insan fıtratının en güzel maskesidi: şimdi şimşekler fırlatır, şimdi tebessümlerle dolar, derken hazin hazin ruha işler, bir dakika sonra hayatın mahiyeti kadar derinleşir, her dakika, her saniye ulvî, muztarip, ümitperver, emin, mahzun, mütefekkir, hâkim, ilâhî bin maal arzeden cevval birer nur!

Kim görse veçhi pakini hayran olup sana

Ta can evinden eyler idi arzı ihtiram

beytini ben bir mubalâğa değil, bir hakikat olarak söyledim: ona her gören meftun, bütün vicdanile hürmetkâr olurdu. Kendisini tanıyanlardan bir insan bilmiyorum ki bu hakikati itiraf etmiş olmasın.

Yalnız simasındaki cazibe ile değil, evza ve harekâtile, insanlara kadirlerine göre muameleleriyle, fevkalâde natikasile ve bunların hepsinden ziyade samimiyetile, o hiç kimsede mislini göremediğim bir dakika eksilmez, fakat bir dakika aldanmaz samimiyetile de bütün görüştü-

ğü insanları hemen teshir ederdi. Kendisi Rodos mutasarrıfı iken Almanyadan Rodosta tarihî ve fennî tetkikat icrasına gelmiş olan Profesör Hegel, ki hem riyaziyattan, hem hukuktan, hem ulûmu tabiiyeden doktor olmuş müthiş bir âlim idi, bana dedi ki «Avrupayı, Afrikanım, Asyanın birçok memleketlerini, hemen bütün Amerikayı dolaştım, binlerce mühim insan ile mülâkat ettim, fakat sizin pederiniz kadar sevimli, cazibeli, fevkalâde bir insan görmedim.»

Bu fevkalâdeliğile beraber gayet sade idi: süs, lüks denilebilecek hiçbir halini bilmiyorum. Pek sade giyinir, saatine altın kordon takmıyacak kadar ziynet eşyasından istikrah eder, boyunbağına cellât kordonu, kolalı yakaya kızgın sacayak, mutasarrıf olduğu için bayramlarda giymeğe mecbur olduğu resmî, sırmalı üniformaya «at kaşağısı» namlarını verir; kolonyadan başka hiçbir koku sürünmez, işlemeli gömlekler, mendiller kullanmaz, altın başlı bir bastonu eline almaz, hele paradan istikrah eder. Kat'î surette mecbur olmadıkça paraya elini sürmez. Gençliğinde kalemile kazandığı, maaşından aldığı para, ne miktar elinde kalabilirse, bunu hemen babasına getirirdi.

Sonraları ise mutasarrıflıktan ve hazinei hassadan aldığı on bir bin kuruş kadar maaşa asla elini sürmezdi. Evi idare olunmak, ailesi geçinmek şartile onun maaşları yanında bulunanların malı olurdu. Paraya zerre kadar ehemmiyet vermediğine bir hâdiseyi de misal gösterelim: bir gün yeleşinin cebinde bulunan beşibiryerde altınlarla mecdiyeler arasından bir mecdiyeyi alarak karanlıkta pek iyi göremeden, bir arabacıya arabasından inince uzatır. Arabacı namuslu adammış «Beyim, mecdiye yerine beşibiryerde altın vermişsiniz» diye parayı iade edince Kemal: «Yanılıyorsun, o altın değil, sarı mecdiyedir!» diyerek güle güle arabadan uzaklaşmıştır. Para

kadar mala da ehemmiyet vermezdi. Hanesindeki eşya adi basma kumaşlarla örtülmüş birkaç otminderle beş on sandalyeden, pek sade bir yemek takımından, birkaç ufaktefekten ibaretti. Zatî eşyasına gelince kitaplarile yazı takımları onun pek kıymetli mallarıydı. Bunlara, hele bir kalemtraşına, bir kalemine el sürmek kimin haddine düşmüş! Kemal hiddetinden köpürür, mütecevizi gayet ağır tekdirlere uğrattırdı. Kalemlerini kendi uzun uzadıya itinalarla yontardı ve kaleme, kalemtraşa fevkalâde muhabbeti vardı. Babasına yazdığı mektupların birçoğunda kalemden, kalemtraştan bahseder durur.

Büyükpederim, babama bir muziplik yapmak için, bana bir «Aşkî» dangalı kalemtraş ihda etmişti. Kemal bunu adeta çocuk gibi kıskanmıştır. Kalemtraşı kendi yazı takımına koymak için benden müsaade istedi. Fakat şu insanda tecelli eden harikulâde hak aşkıma bakınız: «Aşkî» kalemtraşı yazı takımına koydu ama ona bir kere elini süremedi. «Senin malındır, büyükbaban müsaade etmedikçe ben onu kullanamam, ya kırılırırsa, nereden bir başka Aşkî bulup ta tazmin edeceğim» derdi. Hele güç hal ile büyükbabamın müsaadesini istihsal ettim. Kemalın Aşkî kalemtraşla ilk kalem açtığı gün nasıl mes'ut olduğunu tarif edemem. Bu ne büyük çocukluktur yarabbi! Yazısı, bu risaleye dercettiğim nümunelerden de anlaşılacağı gibi, pek güzeldir, fevkalâde sevimlidir. Gayet şahsî olmakla beraber pek te kaideli bir yazıdır. Yazısının bir de menkıbesi vardır: Arifi Paşa çok yazı meraklısı bir zat imiş. Hariciye nezaretine tayin olununca ozaman tercüme kaleminde bulunan Kemale «Beyefendi, yazınız sümüklüböcek izlerine benziyor. Siz bukadar fatanet ve irfan erbabından olduğunuz halde kendi yazınızdan nasıl istikrah etmiyorsunuz?» der. Bu söz Kemalın izzeti nefsine dokunur, o günden itibaren bütün boş vakitlerini sarf ve uyku saatlerinin de yarısı-

nı feda ederek müthiş bir ikdam ile yazıya çalışır, üç ay sonra «Arifi Paşa» kaidesi denilen usuldeki enfes yazıyı elde eder. Ekser lâl ile yazı yazardı. Mektupları, hususî yazıları, bütün mühim eserleri kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Kamışkalemin siyahını açık renklisine tercih eder ve kalemine gençlikte hizmetinde bulunmuş olan zenci köleye telmihen «bizim arap köle» namını verirdi. Sonra kırmızı mürekkeple yazı yazdıkça «arap köleye kırmızı merkoplarm giydirdik» demek mutadıydı. Kalemmini bir de yine gençliğinde pek sevdiği küheylânı kastederek, «bizim küheylân» tabirile yadederde. Filhaka o bir küheylân idi. Okadar kaideli, okunaklı, o derecede güzel bir yazıyı öyle süratle yazardı ki!

Kemal az yemek yer, az uyurdu. Yastığını bükerek mümkün olabildiği kadar yuvarlak bir şekle getirdikten sonra üstüne başını koymak, uykusu gelinceye kadar bir ayağını ufak hareketlerle sallamak, yıkanmayı sevmemek, tıraş olmaktan kaçmak, kabil olduğu kadar giyinmiyerek gecelik espabile oturmak, göğsünde müzmin bir bronşit bulunduğu için uyurken uzaktan duyulacak kadar gür ve nağmeli bir sada ile nefes almak, hiçbir şeyden korkmadığı halde örümcekten korkmak onun mahsusatındandır. Bazan hayret edilecek rüyalar görürdü: rüyamda gördüm, bugün bize filân gelecek yahut şu iş şöyle olacak dediği zaman haber verdiği şeylerin vücade geldiğini çok tahattur ederim.

Rüyasında bir, iki beyit şiir söylediği de olurdu. Hatta bunları unutmamak için uyanır uyanmaz yazı takımına koşar, rüya beyitlerini kaydederde.

Onun hayatı en ziyade okumakla geçerde. Hergün en az altı ve vakit bulursa sekiz hatta on saat kitap okurdu. «Yazı yazmak dünyada en sevdiğim şeydir, lâkin okumağa mâni oluyor; ah ikisini beraber yapmak mümkün olsaydı!» sözlerini tekrar edip durması kendisindeki

okumak aşkını gösterir. Avrupadan beraber getirmiş olduğu kütüphaneden dağla dağla elinde kalabilmiş olan bin üç yüz kadar fransızca ve üç dört yüz arapça, acemce, türkçe kitap ile kanaat edemiyerek her ay yeni yeni kitaplar celbederdi. Rodosta Osmanlı Tarihini yazarken maaşının hemen sülüsünü kitaba tahsis etmiştir. Sakız Kütüphanesinde bulunan bir rumca yazma tarih kitabını celbedebilmek için yüz altm istikraz ve kütüpaneye karşılık olarak tevdi etti. Yatağında saatlerce kitap okumadan uyduğunu hiç görmedim. Vefatından altı saat evvel bile kitap okumuştur. Yazıyı eski usul ile kâğıdı elinde tutarak yazar ve eli pek yoruldukça onu bir müddet dizine dayardı. Mektup gibi; ehemmiyetsiz, küçük tenkit gibi yazılarını yazarken etrafında bulunanların konuşmalarına, gürültülerine itiraz etmez, fakat mühim eserlerini kaleme alırken gürültü istemezdi.

İmlâ ederek yazı yazdırmağı da pek severdi. İşte şimdi hayali gözümün önüne geldi: Yerinden kalkıyor, «al kalemi bakalım» emrini veriyor. Hemen kâğıdı kalemi hazırlamalı, bir dakika teahhura tahammül edemez; sonra da gayet çabuk yazmalı, ona kâtip olmak çok güç bir iştir. İşte muttasıl dolaşıyor, insan değil canlı bir fikir, gökten düşmüş bir ilham! O ulvî çehresinde parlıyan, gülen, ağlıyan, düşünen, gittikçe yükselen manalarla duyulamıyacak, perestiş edilecek bir lâvha! söylüyor, söylüyor, bir şelâle gibi çuşuhuruş ederek söylüyor. Böyle imlâ tariki ile yazdığı ekser edebî mektuplarıdır. O mektuplar ki hepsini bir kere bile okumadan imzalamış ve tabiiyet ve samimiyetile edebiyatımıza muhabbet eserleri olarak yadigâr bırakmıştır.

Bir gün etrafındaki gençlere: «Çocuklar, size bir marifet göstereyim» diyerek dört kişiye birden dört ayrı mevzuu imlâ tariki ile asla tevakkuf ve tereddüt etme-

den yazdırmış, sonra da yazıları alarak her satırın arasına kendi elile bir satır ilâve etmiştir.

Söz söylediği zaman Kemal, kelâmın mevzuuna göre, ulvî, mehîp, şedit, hazin, mütefekkir, mütehassis, nükteperver, zarif, hâkim... daha ne diyeyim, nutkun bütün meziyetlerini, kıymetlerini, bütün güzelliklerini camî bir insan olurdu. Siyasî hayatını anlatırken natikasile milletine arzettiği hizmetleri söylemiştim. Hususî hayatında da o fevkalâde natika ile herkesi kendine hayran eder dururdu.

Sesi biraz kısık davudî bir sestî. Bu sadanın vicdanlar üzerindeki tesirini tasvir edemem. Hele şiir okurken, bilhassa vatana, millete ait şiirleri inşat ederken sadası kutsî, adeta ilâhî bir tesiri haiz idi. Muhatabı büyük, küçük, âlim, cahil, kim olursa ona kabiliyetine göre hitap etmekten zevk alır ve söz söylediği her insana daima birşey öğretir, hele mutlak vatan muhabbetini ilka ederdi. Fakat ahmaklara bir kelime bile söylemezdi. Zekâyâ meftun olan, zekânın bir şeraresini bile heyecanlarla karşılayan Kemalın tamamen akılsız bir insan ile beraber bulunmak mecburiyetinde kaldıkça hali şudur: Yanına gelen adama elile bir selâm verdikten sonra kitabını açar. okumağa başlar. Ahmak herif te oturur, saatlerce bir söze, bir iltifata intizar eder, hiç! tek bir kelime bile yok. Koşa budala nihayet kalkıp gidince Kemal yerinden fırlar «of, Allah belâsını versin ahmak herif!» diye feryat eder. En muztarip, en bedbaht olduğu zamanlar böyle mecburiyetlerde kaldığı dakikalardır.

Zihninde müthiş bir fıkragû olan pederinden duyduğu, şark ve garp edebiyatlarından iltikat ettiği binlerce güzel fıkrâ vardı ve bunları daima bir münasebet düşükçe tatlı tatlı naklederdi. Bu fitrat ve meşrepte, bu kadar ilim ve irfanı yüksek, vicdanı vatan muhabbetile dolu bir edibin kimseye karşı sözünü esirgemiyeceği tabî-

dir .Namık Kemal küçüklere karşı ne kadar nazik, hima-
yekâr bir arkadaşı, müşfik bir mürebbi ise büyüklere da-
ha doğrusu mevkileri büyük olan padişah, şehzade, sad-
razam, nazır gibi insanlara, inatçı mutaassıplara, eski
kafalı heriflere karşı da okadar şiddetli, haşın, ezici bir
natuk olurdu Bunun misallerini söyleyeyim: Sultan Mu-
rat henüz veliaht iken sözlerine Fransızca bazı kelimeler
karıştırmış. Bir gün Namık Kemal ile konuşurken bir-
kaç Fransızca kelime sarfetmiş. Kemal o kelimelerin ma-
nalarını sormuş, veliaht kekelemeğe başlayınca da demiş
ki: «Efendimiz, vatanperverlerin bütün ümitleri sizde-
dir, bütün millet istikbalinin selâmetini sizde görüyor;
siz de bilmediğiniz şeyleri en karibiniz olan bir bende-
nize karşı bilir görünmeğe kalkışırsanız, daha veliaht
iken uğrunuza her dakika canını fedaya hazır olan Ke-
mali aldatmak emeline düşerseniz ya padişah olunca hal-
ka neler yapmazsınız? Bu meşrep ve mişvar ile size sal-
tanatı tevdi etmek millete hıyanet olmaz mı?

Bir gün Kemal Abdülhamidin huzurunda bulunuyor-
muş; Damat Mahmut Paşa da varmış. Padişah o sırada
saray kapısının önünde çalmakta olan «Muzikai Hüma-
yun» hakkında Kemal'in fikrini öğrenmek istiyerek: «Ke-
mal Bey Muzikai Hümayunu ıslah ettim, siz nasıl bulu-
yorsunuz?» der; Kemal de «Fena değildir Efendimiz»
cevabını verir. Öteden Mahmut Paşa atılarak «Fena de-
ğildir ne demek? Muzikai Hümayun gibi bir musiki ta-
kımı Avrupada bile yoktur» deyince Namık Kemal «Mu-
zikai Hümayun gibi muzikalar Avrupanın en adi kafe-
şantanlarında bile vardır. Padişah huzurundayız, padi-
şahlara yalan söylemek ahlâksızlıktır» cevabını vermiş-
tir. Abdülhamit hilmechuriye «Kemal Beyin hakkı var»
dediğinden Mahmut Paşa sükûta mecbur olmuş ise de
sonra Kemale gösterdiği husumet bugünden başlamıştır.

Abdülhamit Kemal ile öteden beriden konuşurlarken

وین بخت

اصناف روی اندری کجبه قهقه سینه بیستونینز کجبه کیم سرزیده کلری
اورویا ده سرزبان بونده کوزی بیلم هم اجمیم هم فایم دالمه دالمه
لورده در فایح کسبه بر بار دانه دردم صرت فایم نغفه خی بیور
اصغر پور ریز کوز باغچه هینر قهقه ایش سبه کوزده لورده فورتده
سوق قهقه نیاسقز بیور هده ایش کوز سور کلی بر بیدار فورتده سی زوری
السه سینه در سر فزده بو بولم هیچ منخی کور مدت دبو بولم دفعه انقم برانه
سکله بیل آستیدی بولکن بی رستلدر بو انقم ده قهوه کلفت و نلاری
بر بعضی باغچه علاقی کور بیور هوانک بوقده رده سینه کعبه بر بر بولکن
عاشق راضم الحمد لله در ده زیاده در
ایمیر کمال
کمال

Namık Kemalin el yazısı (pederine bir mektup)

Namık Kemal Avrupadan avdet ettiği zaman

ona birdenbire şu suali irat etti: «Beni mi daha ziyade seversiniz, biraderi mi?» Kemal derhal cevap verir: Sultan Selimi Efendim! Padişah sükût ederek başını önüne eğer. Bu cevap şiddetli olduğu kadar da meharetlidir. Çünkü ikiniz de adam değilsiniz manasını ifade ettiği gibi padişahın yüzüne karşı kardeşini senden çok severim nezaketsizliğine düşmekten de Kemali kurtarmıştır. Magosadan avdet ettiği zaman Sadrazam Rüstü Paşaya Sırbistan ile Karadağın fena idareden dolayı isyan etmiş olduklarını ve şimdi onlara karşı harp için dökülecek türk kanının mes'uliyeti o memleketlere kendi uşaklarını vali tayin etmek emelini takip edegelmiş olan vükelâ hazaratına ait bulunduğunu öyle şiddetli bir lisan ile söylemiştir ki bu ağır sözleri duyan sadrazam şaşırıp kalmıştır.

Kendisi derdi ki vükelâ namını alan heriflere sırası geldikçe hadlerini bildirelim, onlara karşı hiç eğilmedim; Âli Paşa müstesna. Bu kurnaz herif bana kendi eteğini öptürmek için sadaret makamında bulunurken beni ta odasının kapısından istikbal ederdi!

Hiç şüphe edilmez ki ozamanın vükelâsı ekseriyetle kadirşinas insanlardı ve Namık Kemal ne söyleser, ne yazarsa mücerret vatanına, milletine hizmetten başka bir emeli bulunmadığına kani idiler. Hariciye Nazırı Fuat Paşanın Kemal hakkında bir sözü ozamanın haleti ruhiyesini tamamen gösterir:

Fuat Paşa bir gün Kemali nezdine çağırarak ona bir kâğıt uzatır ve «şunu okuyunuz, şimdi ne yapacağız senin Rifat Beyin[1] yaptığını gördün mü? hem kendini hem devletini rezil etmiş! Sefarete ne cevap vereceğiz, söyleyiniz!» Kemal yua sefaretinin bir tahkirinden iba-

[1]Bu Rifat Bey ozamanın kılıç ve kalem erbabından Kemalın sevgili arkadaşlarından. Abdülâzizi hal'e giden Harbiye talebesinin kumandanı idi. Kendisine «Zorlu Rifat» derlerdi.

ret olan kâğıdı okur. Bunda «Binbaşı Rifat Beyin bir gece Galatada bir meyhaneye girerek orada Yunan millî marşını terennüm eden Yunanlıları susturmak istediği ve bunlar ihtarına ehemmiyet vermeyince yerden kapıldığı bir iskemle ile evvelâ meyhanenin lâmbasını söndürerek sonra kahvede bulunan otuz yedi kişiyi cerh ile cümlesini yerlere serdiği hikâye ve kendisinin derhal en ağır cezaya duçar edilmesi şiddetli bir lisan ile talep olunuyordu.»Kemal hariciye nazırına «Aman Efendim, buna cevap yazmaktan kolay ne var? Rifat Beyin yaptığı şeylere teessüf ettik, kendisini divanıharbe vermeğe hazırız. Fakat alenî bir cürüm alenî muhakeme olunur. Sefaretiniz otuz yedi yunanlımın bir türk zabiti tarafından dövülerek yerlere serildiğini alenî bir muhakemede söylemeğe taraftar ise cevap veriniz, kanunen muamele yapalım» deriz reyini beyan edince Fuat Paşa bu cevabın hemen yazılmasını Kemale emretmiş ve kendisi oradan çıkınca da «Şu Kemali asmalı da sonra ölüsünün altında ağlamalı» demiştir.

*
* *

Seciye itibarile Namık Kemal edebî ve siyasî dehaatinden daha yüksek bir mertebede idi. Türklüğün bütün tarihi tetkik olunursa Kemal derecesinde ahlâk faziletini haiz bir insan ya bulunur ya bulunmaz. Ona seciye noktai nazarından namındaki mananın müşahhas bir nümunesi demek doğru olur. Ya kusuru yok muydu? O da bir insan olduğu için elbet vardı, fakat munhasıran kendi şahsına ait olan bu nakiseleri söylemek bana düşmez. İctimaî hayatında ise her lekeden münezzeh, cevher kadar saf olduğunu umum milletin vicdanı benimle beraber olduğundan emin olarak söylerim.

Ne şandır hak yolunda halka bezli can edip durmak
Ne devlettir şehidi zihayat olmak bu dünyada

beytinin şanlı kaili kendi kendini kalemile herkesten
iyi tarif etmiştir.

Vatanperverliğinin derecesi tarifü tasvir edilemez. Onun kalbi daima vatan aşkile çarpardı. Ben babamın bir gün vatani yadetmediğini, bir gün vatan için ağlamadığını bilmiyorum. En umulmadık zamanda bir eğlence meclisinde, bir mesirede sözü mutlaka vatana intikal ettirir, gittikçe coşar, herkesi de coşturur, nihayet ağlar, herkesi de ağlatırdı. Bir gece hemşiremle beraber yanında oturuyorduk. O geceleri yatağma uzanarak kitap okurken bizim yanında oluşumuzdan pek memnun olurdu. Biz de birer kitap alır, okurduk. Arasıra bize birkaç güzel lâkırdı söylerdi. O gece şiirden biraz bahsetti. Ablam dedi ki: «Siz herkese verdiğiniz resimlere şiirler yazıyorsunuz, bize daha ne resim verdiniz, ne şiir yazdınız, olur mu ya?» Bu sözleri duyar duymaz o hem aslan hem ceylân gözü kadar müessir ve munis gözlerinde bir lem'a parladı, «Size şiir mi? dedi, yazayım, al kalemi eline Feride!»

Ablam derhal kalemi, kâğıdı aldı, ve Kemal yazdırdı:

Nine koynundan uyurken çıktım,
Geldim amma bu cihana bıktım.
Bir kızım var sana kurban olsun,
Oğlumun merkadi al kan olsun,
Bu da Osmanlılara şan olsun!
Sen gidersen yine gitmez şerefim,
A vatan kâbe midir hertarafın?

Vatan, her zaman vatan, heryerde vatan.

Namus, şeref, hamiyet, insaniyet, irfan, vicdan, hasılı bütün mukaddes, bütün ulvî meziyetler vatan kelimesiyle

mesinde toplanmış. Vatan yolunda hayatım, ailenin, namım, şöhretin, hiçbir mevcudiyetin zerre kadar hüküm ve ehemmiyeti yoktu. Kemal vatanım en küçük hayrı için herşeyini birden fedaya daima hazır idi.

Vatan aşkımdan sonra onun en büyük aşkı kendi vicdanıdır. O vicdana en hafif bir şaibe aksetmesine ihtimal yoktu ve hiçbir gölge o ilâhî nuru velev bir saniye örtememiştir.

Kimi vicdana dokundu, kimi cismü cana
Zevk namile ne yaptım sa peşiman oldum
derken şahsından bahseder, yoksa

Filime ukbadır mevlâdan mükâfat istemem
Kaniim emniyeti vicdanü irfanımla ben

beyti millî ve vatanî vicdanımın tercümeihali olduğuna kani idi. Bu münezzeh vicdandaki berraklığın derecesine bir de misal göstereyim:

Bir gün eniştem Rifat Bey Kemali ağlarken görür, ne olduğunu sorar. Kemal der ki: «Şimdi muhasebeci burada idi. Bana, sizin paranız yok, pek çok borç ettiniz. Bari İstanbuldan bir havalename getirinizde şundan istifade ediniz, dedi. Demek ben hırsızlık edebilir bir adamım. Böyle olmasaydım muhasebeci nasıl bu teklifte bulunabileceğini ve bundan dolayı kendisinin sarık trynetinde bir insan olması lâzımgelmiyeceğini Kemale ispat ve kabul ettirmek için Rifat Bey akla kararı seçmiştir.

Cesaret, şecaat, insaf, mürüvvet, tahammül gibi büyük seciye meziyetleri Kemalde hakkile mütecelli idi.

Çocukluğuna, gençliğine, edebî hayatına dair verdiği malûmattan bu meziyetleri anlaşılmıştır. Ölümünün nazarında hiçti. «Ben Allahımın huzuruna terliklerimi giyerim de şıpır şıpır koşarım» derdi.

Aklî melekelerden kendisinde hafıza, tahassüs, muhakeme, azim kuvvetleri fevkalâde, muhayyile mütevasıt idi. Şedit ve rakik hissiyatının ulviyetine vatanperverane şüirleri, muhakeme ve azminin kuvvet ve şiddetine bütün hayatı delâlet eder. İnsanı hayretlere duçar eden hafızasına delil olarak söyliyeyim ki beş, altı saat türkçe, arapça, acemce, fransızca mütemediyen şiir okuduğunu kaç defa gördüm. Tarihten, hukuktan, edebiyattan, siyasiyattan hangi bahis açılrsa hiçbir kitaba el sürmeden o bahsin bütün esaslarını anlatırdı. Sakızda iken bir rum tiyatro kumpanyası gelir, kendisini ilk oyuna davet ederler. Bu davete icabet etmek istemediğinden beni gönderdi. Avdet ettiğim zaman oyunu sordu, ismini söyledim ve birşey anlıyamadığımı ilâve ettim. Ufak bir teemmülden sonra «Kütüpanedeki ecnebi tiyatroları kolleksiyonunun altıncı cildinde bu eser vardır, al da fransızcasını oku» dedi. Otuz beş ciltlik kolleksiyonun altıncı cildini açtım, eseri buldum!

*
* *

Şimdi benim için gayet elim bir vazife kaldı: Kemalin niçin, nasıl öldüğünü anlatmak.

Midilli mutasarrıflığımdan, rumların şikâyeti üzerine Rodos mutasarrıflığına naklolunmak ona ağır gelmişti. Hususile yedi sekiz ay evvel Midillide ilk zatürrieye tutulmuş ve bünyesinin kuvveti sayesinde bundan kurtulmuş ise de göğsündeki müzmin bronşit hâd bir şekil almış olduğundan vücudü çok zayıf kalmıştı. O çelik gibi azmi bile tezelzüle uğradığından ufaktefek hâdiselerden müteessir oluyordu. Rodosa işte böyle maddî, manevî bir zâf içinde gitti. Fakat oraya muvasalatından iki, üç ay sonra iyileşmeğe başladı. Bir derecede ki bir sene sonra bronşitten hemen hemen eser kalmadı. Bütün o nefesdarlıkları, şiddetli öksürükler geçti. İştahı arttı. Çünkü

Rodos adeta bir cennettir, havası fevkalâde mutedildir. Orada yazın sıcak, kışın soğuk olmaz. Ada olmasına rağmen toprağının cinsinden dolayı rutubetten tamamen aridir. Hasılı göğüs hastalığına müptelâ olanlar için bundan âlâ ikametgâh olamayacağını Rodosu bilen bütün doktorlar söylerler. Rodosta Kemal sıhhati bulunca bütün manevî kuvvetleri de teceddüt etti. Osmanlı, İslâm Tarihlerini neşeler içinde yazdı, yazdı. Milletine bu muazzam eserlerini de ihda edebileceğinden dolayı sürur ve mübahatının haddü payanı yoktu. Şimdi en mukdim, en sebatkâr bir gençten daha ziyade azim ve sebat ile çalışıyor, günlerce, haftalarca okuyor, notlar alıyor, sonra lâl mürekkebile birçok sahifeler, fasıllar dolduruyor. O artık biraz ailesini de düşünmeğe başlamış. Tarihinin pek çok satılacağından ve kendisine adeta küçük bir servet temin edeceğinden emin. Evlâdına, küçük hafitlerine biraz para verebilecek.

Zavallı Kemal, bütün bu ümitleri, neşeleri birdenbire mahvoluverdi. Gûya ki kader onun kahraman bir hürriyet şehidi olarak genç yaşında üfulünü türk milletine en ulvî hamiyet lâvhasını göstermek için tasmim etmişti. Pek ehemmiyetsiz bir hâdise Rodostan Sakız mutasarrıflığına naklini istilzam etti: Rodos kalesi zabitlerinden bir mülâzimin bir gün sarhoş olarak ingiliz konsolosunun evine girmesi ve oradaki hizmetçi kıza sarkıntılık etmesi üzerine konsolosla hükûmet arasında bir kalem münakaşasına girişilmiş olmasından tevahhuş eden Abdülhamit Cezairi Bahrisefit Vilâyeti merkezini Sakızdan Rodosa, Kemalın de yine mutasarrıf olarak Sakıza naklini irade eder.

*
* *

Sakızın havası Rodosun aksidir: yazın pek sıcak, kışın gayet tesirli, rutubetli soğuk olur. Kemal orada sıh-

hatini kaybetmeğe başladı. Bronşit nüksetti, vücudüne zâf geldi. Sakızda pek iyi bir tabip vardı: Doktor Ornştayn. Yerli rum ahaliden olan bu zat Almanyada tahsil etmiş hatta bir alman ismi almış idi. Kemalın büyüklüğünü bihakkın takdir ettiği için onu bütün kabiliyetile tedavi etti. Kemal iyileşir gibi oldu. İşte yine tarihini yazıyor. İslâm Tarihi ilerliyor. Artık methalin tab'ma başlanılabilecek. Ebüzziya ile muhabere ediyor. Lâkin işte sonbahar geldi; soğuk rutubetli, zehirli bir sonbahar. Kemalın sıhhati yine bozuldu, birkaç gün odasından çıkmadı. Kendisini toplıyabildikten sonra da vücudünde zâf ve inhitat asarı devam etti. Hele İstanbulda tarihin birinci cüzü basıldı. İşte Ebüzziya bunun nüshalarını göndermiş, birkaç gün içinde iki bin nüsha satıldığını ve sekiz on gün sonra tab'edilen beş bin nüshadan bir adet bile kalmıyacağını da tebşir ediyor.

Şimdi Kemal neşeler içinde: hakikaten pek nefis bir surette tab'edilmiş olan ilk cüzü elinden düşürmüyor. Tarihin böyle kaç cüz teşkil edeceği hakkında tahminler hasılatı hakkında hesaplar yapıyor. İslâm Tarihini, bütün Osmanlı Tarihini nihayet iki senede ikmal edecek, milletin irfan kütüphanesine büyük, kıymetli bir eser ihda edebilecek, birçok maddî menfaati de olacak. Artık bu şevk ve neşe ile gece gündüz çalışıyor. Hayfaki ihtiyatsızlıklar etmeğe de başladı: bir gün soğuk havada açık araba ile bir tenezzüh yaptığında akşam rahatsız oldu. Doktor Ornştaynı çağırıldı. Doktor ehemmiyetli birşey bulmadı; fakat hastayı odadan çıkmamağa mahkûm etti. Babamın böyle ikide birde hastalanmasından endişeye düştüm, Ornştaynı bir gece hanesinde ziyaret ederek endişelerimi söyledim. Doktor: «Şimdilik mühim birşey yok; fakat olabilir; çok dikkat etmeli. Bünye gayet kavidir, pederinizin maneviyatı bozulmazsa bu bünye böyle soğuk almak falân gibi ehemmiyetsiz şeylerden değil,

büyük hastalıklarla da mücadele edebilir. Onu hiçbir sebeple sıkımayınız, hiddetlendirmeyiniz, kendisine daima ümit verecek, onu eğlendirecek şeyler söyleyiniz. Sakızın havası ona yaramaz; Rodosta kalsaydı hiçbir rahatsızlığı olmazdı; fakat ne yapabilir? Kemalın memur değil, menfi olduğunu hepimiz biliyoruz. Kendisi herkes ten iyi biliyor. İki de birde en ehemmiyetsiz sebeplerle menfadan menfaya gönderilmesinden çok müteessirdir. Hâlâ Rodosu unutamadı; Sakızı da hiç sevemedi; bereket versin tarihini yazmakla meşguldür. O büyük eser kendisini oyalıyor. Siz de daima onu eğlendirecek, memnun edecek şeyler yaparsanız hiç endişe edilecek bir hal yoktur.»

Eyvalı! doktor bana bu sözleri söylerken mel'un istibdat Kemali öldürecek manevî katili Sakıza göndermişti.

Eve avdet edince babamı bitkin bir halde bir koltuğa yığılmış buldum; yüzü bembeyaz kesilmişti, bin belâ ile nefes alıyordu.

— Ne oldunuz, ne var, hasta mısınız?

suallerime cevap vermedi, yalnız masasını üzerinden bir kâğıt alarak bana uzattı. Bu, mabeyinden gelen şifre telgrafnamenin hallolunmuş suretidir. Okudum:

Sakız Mutasarrıfı Kemal Beyefendi Hazretlerine

Osmanlı Tarihine methal olarak Roma Tarihi namı ile sahaarayı intişar olan eseri âlileri manzuru âli ve mucibi takdiratı cenabı hilâfetpenahî olup ancak telifi utu-filerin bazı tabirat ve elfazı birtakımları tarafından su-itefsirat ve talilâta uğratılarak hakkı samilerinde berke-mal olan teveccühâtı seniyyei şahanenin zevaline sebebi-yet verilebileceği mütalea kılınmakta olmasına mebni mezkûr tarihin men'i neşri ile beraber mevcut nüshala-rının ortadan kaldırılması için lâzımgelenlere tarafı âli-

lerinden hemen ifayı tebligat olunması lüzumu iş'ar ve cevaba intizar olunur olbapta.

Kurenayı Hazreti Şehriyariden
Besim

Vehmin idrake, şeytanatın vicdana, istibdadın hürriyete, denaetin haysiyete alçakçasına tecavüzünü gösteren bu menhus telgraf Abdülhamidin hayatına yapışmış müteaffin ve müstekreh lekelerden biridir. Bu mel'un telgraf türk tarihinin büyük evlâdını vurup öldüren hain silâhlar arasında suyu en katil zehirden verilmiş, ağzı en süflî taş üzerinde bilenmiş, sapı en rezil elin içinde tutulmuş bir hançerdir ki vatanın en büyük oğlunu, Namık Kemali öldürmüştür. Ben bu telgrafı okuyunca babamın mahvolduğuna kanaat getirdim. O ömründe ilk defa olarak meyus olmuştu ve fıtratının ulviyetine nazaran yeis Kemal için ölüm demekti. Maamafih ilk teessür ve dehşet zamanını geçirince kendisine kendi büyük sözlerle teselli vermeğe çalıştım. Hususile mabeyne pek şiddetli bir mektup yazmasını söyledim. Teessürü zail olmadı; fakat beni memnun etmek için kendini biraz topladı. Saraya şiddetli bir mektup yazmak fikrini de kabul etti. Günler, haftalar, aylar geçiyor, saraydan hiçbir şey yok. O alçaklık yuvasından bir hak değil bir yalan sadası bile duyulmuyor; şimdi Yıldız Kemale karşı yalnız kayadan ibaret simsiyah bir sükût kalesi olmuş! Artık Kemal yaşamaz gibi yaşıyor. Kendisinde zevkten, neşeden, ümitten, hiçbir emelden, hiçbir merbutiyetten eser yok. O fikir ve zekâ bürkânında bir şule kalmamış, o milliyet ve hürriyet cihanı gûya incimat etmiş! Hali ne kadar hazin, ne ulvî hazin Ya Rabbi!

Onu bu halinden kurtarmak, yaralı yüreğine biraz ümit vermek için en samimî, en mukaddes hissine dokunmağa başladım, kendisine vatandan bahsettim: «Baba.

sen ölürsün, Abdülhamit ölür, fakat vatan yaşar. Tarihi- ni mutlaka yaz, bitir o büyük eserini. Vatan senden bu- nu bekliyor» gibi sözler söyledim.

Koca büyük insan, büyük vatanperver! bu sözleri işittikçe âsabi elektrik cereyanına tutulmuş gibi tir tir titiyor, heyecanlar içinde yerinden fırlıyor, yüzüne pembe bir nur doluyor, gözlerinden kıvılcımlar saçılıyor ve «Evet Ekrem, hakkın var, tarihi bitirmeliyim, vata- nıma bu benim borcumdur. Yazacağım artık, yazacağım. tarihi...» diyor; fakat bir dakika sonra simasına bir me- zar gölgesi çöküveriyor, mevcudiyetinden bihaber bir halde bir köşeye yığılıyor!

Pek çabuk anladım ki ona vatandan bahsetmek ken- disini cehennem azaplarına atmaktan başka netice ver- miyecek. Artık Kemal ölmüş, yalnız vücudu kalmış; mer- hamete şayan, ölüme muntazır bir zavallı vücut....

Bu müthiş hakikatin feci lâvhasını hergün gözümün önünde göre göre fecaatlerle dolu hayatımın belki en müthiş anlarımı yaşadım.

*
* *

Aradan çok zaman geçmedi. Bir gün babam bana dedi ki: «Seni büyükbaban isteyip duruyor, bir yere yerleşme- nin zamanı geldi. Annen de Sakızda hastalıktan kurtu- lamadı. Onu al, İstanbulla götür. Beş gün sonra vapur var, hazırlanınız, bu vapura yetişmelisiniz.» Babamı Sa- kızda yalnız bırakmak, ben bunu nasıl yapabilirdim? İtiraz etmek istedim, sizi yalnız bırakmayız diyecek ol- dum, hiddetlendi. «Ne demek, ben çocuk muyum? yoksa sizler bana yapışık mısınız? Hezeyan istemem, hemen ha- zırlanınız» dedi. Onun kat'î kararlarına muhalefet kabil değildi. Çaresiz hazırlanmağa başladık.

Bu suretle bir hüsnü tesadüf olarak İzmirden muk- tedir bir fotoğrafçı Sakıza geldi. Resim çıkarmak Kema-

lin menfuru idi: Fotoğrafın önünde hareket etmeden durmak, iki, üç kere resmini aldırarak, fotoğrafçının bütün bitmez, tükenmez tertibatına maruz kalmak, onun mizacına göre belâlı şeylerdir. Fakat ben yalvardım, ısrar ettim, nihayet muvafakat etti, fotoğraf yapıldı. Muazzam mevcudiyetinin son timsali işte böylece milletine yadigâr kalmıştır.

Fotoğraflar hazırlanınca birine hemen bir çerçeve yaptırdım, babama getirdim. Çerçeveyi beğendi. Dedim ki: «Şimdi bu resminize bir şiir yazacaksınız, bana ihda edeceksiniz». Cevap verdi:

«Ooo, böyle kundura ısmarlar gibi şiir ısmarlanırmı imiş?» Tekrar rica ettim «Hele şuraya bırak bakalım» dedi. İki saat sonra yanına avdet edince fotoğrafın altına şu kıt'ayı yazılmış buldum:

Namus ile irfanı yetişmez mi mükâfat?
İkbal yolu gerçi Kemalın kapanıktır;
Çok ak göremezsen de saçında, sakalında,
Elminnetülillâh yüzü ak, alını açkırtır!

Namık Kemalın son şiri bu kıt'adır ki şanlı hamiyet mesleğinin en sadık tercümanı olarak büyük vicdanından sünuh etmiştir ve onun ebedî namile beraber türk milletinin kalbinde yaşıyacaktır.

*
* *

Sakızdan İstanbula [7—teşrinievel 304] tarihinde hareket etmiş idik. Babamdan iki, üç mektup aldım; fakat bir hafta mektup gelmeyiverdi. Mektup yerine eniştemden bir telgraf gelmiş ve Kemalın zatürriyeden pek ağır surette hastalandığını haber vermiş. Kendisi hastalandığından İstanbula malûmat verilmesini kat'iyyen menettiği için bu telgrafı son dakika çekmişler. Eniştem hemşiremi İstanbulda yalnız bırakmak istemediğinden

Sakıza o gün hareket eden rus vapurile ben geldim. Babam ben İstanbuldan hareket ettiğim gün irtihal etmiş, Sakızda bir cami kapısının önüne defnolunmuş.

Vefatının tarihi: 20 teşrinisani 1304

Milâdî: 2 kânunuevvel 1883

Pazar günü alaturka saat: 8, dakika 20

*
**

Namık Kemal Midillide iken ilk defa olarak tutulmuş olduğu zatürrieye Sakızda ikinci defa müptelâ olmuş ve okadar sevdiği vatanın ağışına kırk dokuz yaşında genç bir insan iken can atmıştır Hanedanında uzun ömür irsî idi; büyük pederi yüz dokuz yaşında, pederi seksen dört yaşında vefat etti. Kemalın bünyesi ise okadar sağlamdı ki yüz sene yaşamak o vücut için en tabîî hal idi. Lâkin hapisler, nefiler, mahrumiyetler hususile vatan derdile hergün yüreğine açılan yaralar o çelik vücudü yıprattı, ezdi. İstibdadın son darbesi ise yukarda söylediğimiz gibi onun maneviyetini öldürmüştü. Artık türk milletinin bütün tarihî musibetlerini kalbinde yaşatmış, vatan için çocukluğundanberi inlemiş, inlemiş ve vatanını kurtardığına iman getirmiş olan o kahraman mevcudiyet kendi vücudünü ölümün pençesinden kurtaramadı. O muazzez ve mubarek vatan uğrunda şehit olup gitti. Evet Kemalın üfulüne şehadet demelidir. Bir şehadet ki istibdadın cehennemî sahasında binlerce mel'un düşmanın hücumlarına göğüs gere gere tek başına mel'anet ordularını yerinden sarstıktan ve milletin atisini kurtardıktan sonra canını feda eden en şanlı vatan kahramanının üfulile vatan toprağında teresüm ediyor.

Kemalın vatan toprağına ölü düşen vücudü türk tarihinin şanlı asümanından en ulvî ve mukaddes burç ol-

muştur ve türk milletinin bütün istikbali o burçta ebedî yaşıyan büyük ölüden nur almıştır.

Derkeyliyen hakikatini Rabbülâleminin
 Vehmeyliyemez ki etti seni toprağa defin
 Dünyada Hakka lâzım idi cismi akdesin
 Tuğyanı seyli zulme idin seddi ahenin
 Öyle huruşa geldi fakat bahri zulmü kin
 Emvacı kanlı bir ulu derya olup zemin
 Her dalgadan elinde bir ateşli seyf ile
 İnsan kıyafetinde zuhûr etti bin lâin
 Hep mahvına tehalük il eedtiler hücum
 Bin yara açtı sinene her seyfi ateşin
 Kaldın yegâne hamii ulviyeti vatan
 Amma gene metin idin en kahramanı din
 Düştün, nihayet eyledi âda seni türap
 Hayfaki cismin olmadı kalbin kadar metin

**

İkinci zatürrie Namık Kemale pek şiddetli gelmiştir. Doktor Orntayn Sakızda bulunan bütün doktorları da toplıyarak Kemalin tedavisine fevkalbeşer denilebilecek himmetler sarfetmiş ise de bir faydası görülememiştir.

Bu muhterem doktorun Kemali ölümden kurtarmak için nasıl bütün ilmi irfanının kudretile çalışmış olduğuna bana söylediği şu sözler delâlet eder:

«Yapılan şeylerin hiçbir tesirini göremeyince hastanın göğsünü açarak sağ ciğerini dağlamağı düşündüm! bunu yapabilseydim büyük Kemal ölümden kurtulurdu. Hayfaki fen daha bukadar terakki etmemiştir.»

Kemalin dimağındaki fevkalâdeliğe de yine Doktor Orntaynın şu sözü fennî bir delildir: «Kendisi ölmüş demekti, kalbin darabanını duymak kabil olamıyordu, teneffüs asgarî dereceye düşmüştü; maamafih dimağda

ki âsap merkezlerinin emsalsiz kuvveti hayatı daha altı saat temdit etti.»

Vefatından tam altı saat evvel Namık Kemal kitap okumuştur! Gözlerinin ferî kaçmış, gündüz birşey görmüyor, odasında beş lâmba, on dört mum yakıyorlar, o zaman görmeğe başlıyor ve Viktor Hügonun «Biçareler» «Les misérables» romanından bir bahsi okuyarak bütün güzelliklerini etrafındakilere izah ettikten sonra kitabı, tekrar okuyabilmek için açık olarak yastığının üzerine bırakıyor ve «Biraz dinleneyim» diyerek başını bir daha kaldırmıyacağı yastığa koyduktan altı saat sonra vefat ediyor.

*

**

Sakıza muvasalatından bir gün sonra mabeyin başkibetinden Sakız kadısına bir telgraf geldi, Kemalın naşının vasiyeti mucibince Bolayıra gömülmek üzere oraya nakline iradei seniyye sadır olduğu ve naklin Çanakkale boğazı muhafızlığınca temin edileceği tebliğ olundu.

Sonra anladım ki merhum Ebüzziya Tevfik, Namık Kemalın Sakızda bir cami avlusunda metfun kalmasını şanile mütenasip görmemiş ve Kemal Gelibolu mutasarrıfı iken bir gün beraberce Bolayıra gittikleri sırada onun Bolayır mevkiini pek beğenerek «Öldüğüm zaman beni buraya gömseler ne iyi olur» dediğini tahattur ettiğinden Abdülhamide bu vasiyeti arz ve naşın Bolayıra nakline irade istihsal etmiş. Ebüzziyanın üstadı ve velinimeti Kemale karşı gösterdiği bu vicdanî merbutiyet ailemizi minnettar etmiştir.

Ertesi gün Kemalın mubarek naşı Sakızda defnedildiği kabirden çıkarıldı. Tefessühe mâni olmak için doktorların tavsiyesile üzerine kurşun sarıldı; denize mukavemeti çok olmasından dolayı hayatında pek sevdiği «Eseri Nüzhet» vapuruna nakledildi. Maiyet vapuru

olan Eseri Nüzhet şimdi Kemale son vazifesini ifa ediyordu. Ben de o günü bulduğum bir römorkörle Sakızdan İzmir'e, oradan da bir rus vapurile Çanakkaleye gittim. Boğaz Muhafızı Asaf Paşa merhum ki erbabı hamiyetten idi, beni gözyaşlarıyla kabul etti, hakkımda pek pederane muamelelerde bulundu. Kendi maiyetinde bulunan büyük ve süratli istimbotu hazırlandı, bununla iki saat içinde Geliboluya geldim.

Eniştem Rifat Bey de İstanbuldan gelmişti. Eseri Nüzhet ise saatte beş mil süratle hareket edebildiğinden Sakızdan ertesi gün muvasalat edecekti. Eniştemle o gece Geliboludan Bolayıra gittik.

Ertesi sabah güneş doğmazdan evvelce sahile indik, Eseri Nüzhet görüldü. Muhafızlığın emri mucibince Kemalin ölüsünü sahilden mezara askerler nakledecekti. Bir bölük asker hazır bulunuyordu. Köyün mektep çocukları da güneş doğar doğmaz ellerinde defne dallarile, çiçeklerle yetiştiler.

Köyden çocuklar etmiş idi rahma şıtap
Masum çok mu eylese mazlûma incizap
Asker, çocuk, çiçekle muhat oldu ol edip
Alayı sanki etmiş idi kendi intihap

İşte Namık Kemal ebedî meskenine, ebedî nam ve şanile mütenasip, kendi kadar sade, vicdanı kadar ulvî bir cenaze alayı ile böylece nakledilmiştir.

Vakta ki kurbu metfene geldi bu şan ile
Bir savtı âmir eyledi bir zümreye hitap
Asker selâma durdu mükâfatı kalbini
Buldu bu son selâm ile ol makderetmeap
Asker değil selâma duran, ol selâm ile
Türk milletiydi eyliyen ilânı ıstırap
Mutlak bu rütbe hüznü mehabetle eylemez
Bir lâhzada kamerle gurup etse afıtap

~~Bilmem~~ fakat nasıl ediyor nuru Hak gurup
Bilmem nasıl Kemal oluyor bir avuç türap
Hayfaki bilmemek yaşatır âdemiyeti
Makberdir ademin var ise bir hakikati

Birkaç sene sonra Kemalın kabrini hazinesi hassaca inşa ettirmek için Abdülhamidin iradesini istihsale muvaffak oldum. Padişah Kemalın kabrini yaptırarak halka bir cemile göstermeği muvafık buldu, kabir inşa edildi. Plânını Tevfik Fikret yapmıştır; altı mermer sütun üzerine yerleştirilmiş küçük bir kubbe. Sütunların arasında parmaklıklar. Kabrin yeri bir müseddes saha. Bu sahada mermerden yapılmış ve üzerine yine mermerden bir puşide hakolunmuş gayet san'atkârane küçük bir sanduka. Sandukanın boş tarafına bir lâvha konulmuş ki üzerinde «Namık Kemalın kabridir diye» yazılı.

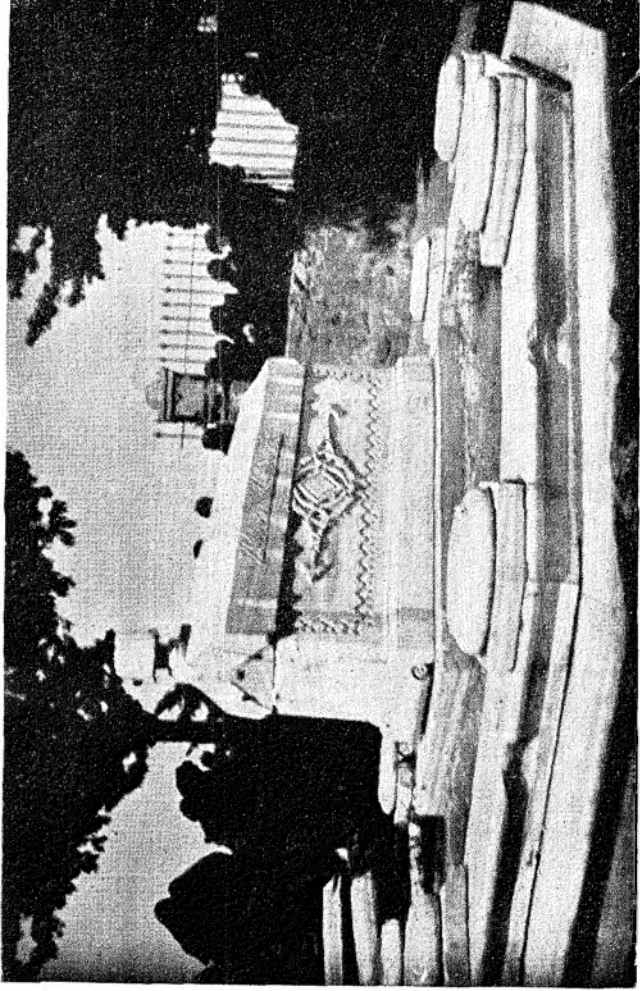
Şiddetli bir zelzele bu kabrin kubbesini yere düşürmüş, sütunlarını kırmış ise de küçük sanduka el'an yerinde duruyor. Başka bir afet bunu da bir gün mahvedebilir fakat milletin kalbinden zelzelelerin, tufanların sökemiyeceği Namık Kemal namı ebedidir ve kendisi

Ölürsem görmeden millette ümmit ettiğim feyzi
Yazılsın sengi kabrimde vatan mahzun, ben mahzun

beytini natık olduğu gibi mahzun mahzun vefat etmiş ise de

Gelir bir gün ki derler sayei feyzi hamiyette
Kemalın sengi kabri kalmadise namı kalmıştır

beytile söylediği gibi büyük türk vatani uğruna feda ettiği büyük canını ebediyette bıraktığına vicdanen kani olduğu halde Allahına kavuşmuştur.

Namık Kemal Bulayırda bulunan üstü yıkık kabri